

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

Π.Μ.Σ.: Ζώα: Ηθική, Δίκαιο και Ευζωία

Μεταπτυχιακή Εργασία

**ΘΕΜΑ: «Κοινωνικές, πνευματικές και ψυχικές επιδράσεις των κατοικίδιων
σε παιδιά και εφήβους»**

Μεταπτυχιακός Φοιτητής: κ. Χουλιάρης Αθανάσιος

Ημερομηνία παρουσίασης: 22/11/22

Μέλη τριμελούς επιτροπής

Μιχαήλ Μαντζανός	καθηγητής	Ανώτατη Εκκλησιαστική Ακαδημία Αθηνών Διδάσκων ΔΠΜΣ «Ζώα :Ηθική, Δίκαιο, Ευζωία» Τμήματος Φιλοσοφίας ΕΚΠΑ
Ευάγγελος Πρωτοπαπαδάκης	Μέλος ΔΕΠ Αναπληρωτής καθηγητής	Εθνικό και καποδιστριακό πανεπιστήμιο Αθηνών (Τμήμα φιλοσοφίας) Διδάσκων ΔΠΜΣ «Ζώα :Ηθική, Δίκαιο, Ευζωία» Τμήματος Φιλοσοφίας ΕΚΠΑ
Γεώργιος Αραμπατζής	Μέλος ΔΕΠ Καθηγητής	Εθνικό και καποδιστριακό πανεπιστήμιο Αθηνών (Τμήματος φιλοσοφίας) Διδάσκων ΔΠΜΣ «Ζώα :Ηθική, Δίκαιο, Ευζωία» Τμήματος Φιλοσοφίας ΕΚΠΑ

Αθήνα 2022

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ΣΧΟΛΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ

ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΠΜΣ: Ζώα: Ηθική, Δίκαιο και Ευζωία

Μεταπτυχιακή Εργασία

ΘΕΜΑ: «Κοινωνικές , πνευματικές και ψυχικές επιδράσεις των κατοικιδίων σε παιδιά και εφήβους».

Μεταπτυχιακός Φοιτητής :κ. Χουλιάρης Αθανάσιος

Η συμβουλευτική επιτροπή

κ. Μαντζανάς Μιχάλης

κ. Αραμπατζής Γεώργιος

κ. Πρωτοπαπαδάκης Ευάγγελος

ΑΘΗΝΑ 2022

Πρόλογος

Η προσφορά των κατοικιδίων και γενικότερα των ζώων στον άνθρωπο και ειδικότερα στα παιδιά, δεν είχε τύχει της ανάλογης προσοχής μέχρι τώρα. Η επίδραση στην συναισθηματική, την ψυχική και την γνωστική ανάπτυξη των παιδιών και των εφήβων, οι έρευνες δείχνουν πως είναι πολύ σημαντική. Το παρόν θέμα της εργασίας επιλέγει εκτός από την αγάπη προς τα ζώα αλλά και για το ενδιαφέρον που είχα για την διερεύνηση των θετικών επιδράσεων που έχουν τα ζώα στην κοινωνικο συναισθηματική ανάπτυξη των παιδιών και των εφήβων.

Τα ζώα συντροφιάς έρευνες έχουν δείξει ότι η επίδρασή τους είναι σημαντική, γιατί λειτουργούν ευεργετικά στον ψυχικό και συναισθηματικό κόσμο των παιδιών. Ειδικότερα πολύ σημαντική είναι η προσφορά τους σε παιδιά με διαταραχές, αυτισμό, διάσπαση προσοχής και υπερκινητικότητα. Ένας άλλος τομέας που τα ζώα συντροφιάς μπορούν να λειτουργήσουν καταλυτικά είναι ο χώρος της εκπαίδευσης. Πολλά παιδαγωγικά συστήματα τα έχουν εντάξει στο πρόγραμμα σπουδών τους, και από έρευνες που έχουν γίνει έχει διαπιστωθεί πως συμβάλλουν σημαντικά στην γνωστική και κοινωνική ανάπτυξη των παιδιών. Οι δυσκολίες που παρουσιάστηκαν στην εκπόνηση της εργασίας ήταν κυρίως η πενιχρή βιβλιογραφία σχετική με το θέμα. Η αναζήτηση έγινε σε άρθρα και δημοσιεύσεις που παρουσιάζουν ποικιλία και μεγάλο ενδιαφέρον.

Θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου στον υπεύθυνο καθηγητή κ. Μαντζανά Μιχάλη για την σημαντική βοήθεια και υποστήριξη που μου προσέφερε στην οργάνωση της εργασίας. Επίσης θα ήθελα να ευχαριστήσω τα μέλη της συμβουλευτικής επιτροπής κύριο Αραμπατζή Γεώργιο και Πρωτοπαπαδάκη Ευάγγελο για την εποικοδομητική συνεργασία κατά την διάρκεια των μαθημάτων όσο και για την συμμετοχή τους στην εξεταστική επιτροπή. Επίσης θα ήθελα να ευχαριστήσω και την κυρία Πρωτοπαπαδάκη την γραμματέα του τμήματος για την άψογη συνεργασία που είχαμε κατά την διάρκεια του προγράμματος, χωρίς εντάσεις και ενστάσεις και την πρόθυμη συνεργασία της σε θέματα που αφορούσαν το πρόγραμμα καθώς και όλους όσους συνέβαλλαν στην επιτυχή ολοκλήρωση του μεταπτυχιακού προγράμματος σπουδών.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περίληψη.....	σελ.4-7
Εισαγωγή.....	8-12
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ	
1.1 Τα Ζώα συντροφιάς.....	13
1.2 Ο Άνθρωπος και τα κατοικίδια.....	13-14
1.3 Τα παιδιά και τα Ζώα.....	14-15
1.3 Η Σημασία των κατοικίδιων ως μεταβατικό αντικείμενο.....	15-16
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ	
2.1 Τα οφέλη της αλληλεπίδρασης ζώων και ανθρώπου.....	17-19
2,2 Κατοικίδιο ζώο και παιδί.....	19-20
2.3 Στάσεις και αντιλήψεις σχετικά με τα Ζώα.....	20
2.4 Επιδράσεις των κατοικίδιων στο ψυχικό στρες των παιδιών.....	21-22
2.5 Επιδράσεις των κατοικίδιων στην κοινωνική ανάπτυξη των παιδιών...	22-25
2.6 Έφηβοι και κατοικίδια.....	25-28
2.7 Έφηβοι, κατοικίδια ζώα, σωματική δραστηριότητα και υγεία.....	28-30
2.8 Έφηβοι, κατοικίδια ζώα και ψυχική υγεία.....	30-32
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ	
Ζώα και εκπαίδευση	
3.1 Η παρουσία των ζώων στην εκπαίδευση	33-36
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ	
4.1 Έρευνες για την αλληλεπίδραση ζώου και ανθρώπου	36-37
4.2 Κοινωνική και συναισθηματική ανάπτυξη	37-42
4.3 Κίνητρα, δέσμευση και μάθηση	42-45
4.4 Εκτελεστική λειτουργία & αυτορρύθμιση.....	45-47
ΣΥΖΗΤΗΣΗ -ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	48-58
 Επίλογος	

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στόχος της παρούσας εργασίας είναι η έρευνα όσον αφορά τις επιδράσεις που μπορεί να έχουν τα κατοικίδια ζώα και τα ζώα γενικότερα, στη γνωστική και στην κοινωνική ανάπτυξη παιδιών και εφήβων καθώς και τις επιδράσεις στην ψυχολογία τους. **Ο σκοπός** μας είναι να αναδείξουμε την σημασία και την σπουδαιότητα που έχουν οι επιδράσεις αυτές στην ομαλή ψυχική και συναισθηματική τους ανάπτυξη. Επίσης σημαντική είναι και η συμβολή τους στην κοινωνική ανάπτυξη των παιδιών και στην βελτίωση της σχολικής τους επίδοσης. Ιδιαίτερα οι επιδράσεις αυτές κρίνονται ως πολύ σημαντικές σε άτομα με ιδιαιτερότητες όπως παιδιά με αυτισμό, διάσπαση προσοχής και υπερκινητικότητα. **Η μεθοδολογία της έρευνας** της παρούσας εργασίας είναι αυτή της βιβλιογραφικής ανασκόπησης. Έρευνα σε βιβλιογραφία σχετικά με θέματα κατοικίδιων και γενικότερα των ζώων καθώς και των επιδράσεων αυτών σε παιδιά και εφήβους. Η επιλογή των άρθρων καθώς και τα κριτήρια βάση των οποίων έγινε η έρευνα έχει τα εξής στοιχεία:

Υπάρχει η σχετική βιβλιογραφία που σχετίζεται με έρευνες που αφορούν την επίδραση της κατοχής κατοικίδιων ζώων στην συμπεριφορά, στην συναισθηματική, την γνωστική και στην γενικότερη ανάπτυξη εφήβων και παιδιών. Αρχικά, εξετάστηκαν οι περιλήψεις για την επιλογή των μελετών που ήταν σχετικές με την έρευνα. Οι μελέτες που αποκλείστηκαν με βάση το περιεχόμενο και θεωρήθηκαν μη σχετικές με το στόχο αυτής της εργασίας περιλάμβαναν στοιχεία που άπτονταν της επίδρασης των κατοικίδιων σε άτομα μεγαλύτερης ηλικίας και της χρήσης των ζώων για λόγους έρευνας (τριτοβάθμια εκπαίδευση, τμήματα βιολογίας και λοιπών φυσικών επιστημών).

Η εργασία περιλαμβάνει τέσσερα (4) κεφάλαια. Στο **πρώτο κεφάλαιο** γίνεται αναφορά για το ποια ζώα χαρακτηρίζονται ως ζώα συντροφιάς, καθώς και στις θετικές επιδράσεις των κατοικίδιων στους ανθρώπους γενικότερα. Αναφέρεται ο ρόλος του κατοικίδιου ως μεταβατικό αντικείμενο, καθώς επίσης και οι σημαντικές επιδράσεις που έχουν τα κατοικίδια στον ψυχικό, συναισθηματικό και γνωστικό κόσμο των παιδιών, και ειδικότερα στα σημαντικά οφέλη τους στην ψυχική υγεία και την κοινωνική ανάπτυξη. Στο **δεύτερο κεφάλαιο** γίνεται αναφορά στις επιπτώσεις της αλληλεπίδρασης κατοικίδιων και ανθρώπων και ειδικότερα των παιδιών. Σημαντική είναι η εκτενής αναφορά στις επιδράσεις των

κατοικίδιων στους εφήβους τόσο στην ψυχική και κοινωνική τους ανάπτυξη όσο και στην σωματική τους δραστηριότητα. Το **τρίτο κεφάλαιο** επικεντρώνεται στον ρόλο που μπορούν να παίξουν τα ζώα συντροφιάς στον χώρο της εκπαίδευσης. Γίνεται αναφορά σε έρευνες και παιδαγωγικά συστήματα που αξιολογούν και χρησιμοποιούν ζώα καθώς και τον αντίκτυπο που μπορεί να έχει μια τέτοια καινοτομία στην βελτίωση των αποτελεσμάτων της διδακτικής διαδικασίας. Το **τέταρτο κεφάλαιο** εστιάζει σε αποτελέσματα ερευνών σχετικά με την κοινωνικο-συναισθηματική ανάπτυξη των παιδιών σε σχέση με τα κατοικίδια ζώα, την παρουσία κατοικίδιων σε διάφορες βαθμίδες της εκπαίδευσης ως κίνητρο μάθησης, μείωσης του άγχους και αύξησης της σωματικής τους δραστηριότητάς, καθώς και στη δυνατότητα αυτορρύθμισης και βελτίωσης της εκτελεστικής λειτουργίας που μπορεί να προσφέρει η παρουσία ζώων ειδικότερα σε παιδιά με διαταραχές αυτιστικού φάσματος, ελλειμματικής προσοχής και υπερκινητικότητας.

Λέξεις-κλειδιά: κατοικίδια, παιδιά, έφηβοι, ψυχοκοινωνική ανάπτυξη, αλληλεπίδραση, γνωστική ανάπτυξη.

ABSTRACT

The aim of this work was to investigate the effects that pets and animals in general can have on the cognitive and social development of children and adolescents as well as the effects on their psychology. Our purpose is to highlight the importance and importance of these effects for their smooth mental and emotional development. Also important is their contribution to the social development of children and to the improvement of their school performance. In particular, these effects are judged to be very important in people with special needs such as children with autism, attention deficit disorder and hyperactivity. The research methodology of this work is that of a literature review. Research in literature related to pet and life issues in general as well as their effects on children and adolescents. The selection of the articles as well as the criteria based on which the research was carried out has the following elements:

There is the relevant literature related to research concerning the effect of owning pets on the behavior, emotional, cognitive and general development of adolescents and children. First, abstracts were screened to select studies that were relevant to the research. Studies excluded on the basis of content and considered irrelevant to the aim of this paper included data on the effect of pets on older people and the use of animals for research purposes (higher education, biology and other natural science departments).

The work includes four (4) chapters. In the first chapter there is a reference to which animals qualify as companion animals as well as the positive effects of pets on people in general. The role of the pet as a transitional object is mentioned as well as the significant effects that pets have on the mental, emotional and cognitive world of children, and in particular their significant benefits in mental health and social development. In the second chapter, there is a reference to the effects of the interaction

between pets and people, especially children. The extensive reference to the effects of pets on teenagers is important, both on their mental and social development and on their physical activity. The third chapter focuses on the role that companion animals can play in the field of education. Reference is made to research and pedagogical systems that evaluate and use animals as well as the impact that such innovation can have on improving the results of the teaching process. The fourth chapter focuses on research results on the socio-emotional development of children in relation to pets, the presence of pets at various levels of education as a motivation for learning, reducing stress and increasing their physical activity as well as the possibility of self-regulation and improvement of executive function that the presence of animals can offer especially to children with autistic spectrum disorders, attention deficit and hyperactivity disorder.

Keywords: pets, children, adolescents, psychosocial development, interaction, cognitive development.

Εισαγωγή

Η παιδική και η εφηβική ηλικία είναι κρίσιμες φάσεις της ζωής για ένα άτομο σχετικά με την υγεία του, τη συναισθηματική του εφορία, τη μάθηση και τη συμπεριφορά σε όλη τη διάρκεια της ζωής του¹. Οι σχέσεις με τους άλλους ανθρώπους είναι σημαντικός παράγοντας που παίζει καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη εφήβων και παιδιών, όπως υποστηρίζει η ψυχολογία των σχέσεων² και η θεωρία της προσκόλλησης³. Παρόλα αυτά, οι μελέτες που έχουν γίνει για την ανάπτυξη των παιδιών, έχουν περιοριστεί σε μεγάλο βαθμό μόνο στις σχέσεις των παιδιών με τους συνανθρώπους τους. Σε έρευνα που έχει γίνει μας δείχνει ότι, στο 68% των οικογενειών των ΗΠΑ⁴ και στο 46% των οικογενειών στη μεγάλη Βρετανία⁵ υπάρχει το λιγότερο ένα ζώο συντροφιάς. Επίσης, έρευνες επιδημιολογικές έχουν δείξει ότι τα ζώα συντροφιάς είναι πιθανότερο να τα συναντήσουμε σε οικογένειες με παιδιά, παρά σε άλλο τύπο νοικοκυριού⁶. Αν και η κατοχή κατοικίδιου ζώου και το δέσιμο των παιδιών με τα ζώα συντροφιάς μπορεί να συμβάλλουν ευεργετικά στην ομαλή ανάπτυξη τους, αυτές οι σχέσεις δεν έχουν ερευνηθεί όσο θα έπρεπε, και η ανάγκη είναι επιτακτική να δοθεί περισσότερη προσοχή σε αυτές τις σχέσεις παιδιών και κατοικίδιων⁷. Αλληλοεπιδρώντας με τα ζώα επηρεάζονται πολλοί τομείς στην πορεία ανάπτυξης του ατόμου όπως το συναισθημα, η συμπεριφορά, η κοινωνικότητα, η γνωστική ικανότητα και το εκπαιδευτικό του ενδιαφέρον. Τα Κατοικίδια ζώα μπορούν να βελτιώσουν και να καλλιεργήσουν μια ισορροπημένη συναισθηματική ανάπτυξη στα παιδιά και στους εφήβους με πολλούς τρόπους, σύμφωνα με την έρευνα στο Human-Animal Interactions, όπου η

¹ World Health Organization. Available online:

http://www.who.int/maternal_child_adolescent/topics/child/en/

² Fogel, A. *Developing through Relationships: Origins of Communication, Self, and Culture*; University of Chicago Press: Chicago, IL, USA, 1993.

³ Bowlby, J. *Attachment and Loss*; Penguin Books: Harmondsworth, UK, 1969.

⁴ American Pet Products Association. Pet Industry Market Size & Ownership Statistics. Available online: http://www.americanpetproducts.org/press_industrytrends.asp

⁵ Pet Food Manufacturers Association. Statistics. Available online: <http://www.pfma.org.uk/statistics/>

⁶ Westgarth, C.; Gaskell, R.M.; Coyne, K.P.; German, A.J.; Dawson, S.; Heron, J.; Ness, A.R.; Bundred, P.; McCune, S. Family pet ownership during childhood: Findings from a UK birth cohort and implications for public health research. *Int. J. Environ. Res. Public Health* **2010**, *7*, 3704–3729. Westgarth, C.; Pinchbeck, G.L.; Bradshaw, J.W.; Dawson, S.; Gaskell, R.M.; Christley, R.M. Factors associated with dog ownership and contact with dogs in a UK community. *BMC Vet. Res.* **2007**, *3*, 5.

⁷ Melson, G.F. Child development and the human-companion animal bond. *Am. Behav. Sci.* **2003**, *47*, 31–39. Endenburg, N.; van Lith, H.A. The influence of animals on the development of children. *Vet. J.* **2011**, *190*, 208–214.

αμοιβαιότητα και ο δυναμισμός των σχέσεων ανάμεσα σε ανθρώπους και ζώα, και ο τρόπος με τον οποίο αλληλοεπιδρούν, πιθανόν να επηρεάζουν τη σωματική και ψυχική υγεία και ευημερία τόσο των ανθρώπων όσο και των κατοικιδίων τους.⁸ Ο όρος ανάπτυξη του νέου ατόμου αναφέρεται σε όλες της ηλικίες, την βρεφική, την πρώιμη και κατοπινή παιδική ηλικία καθώς και στην εφηβεία μέχρι την ηλικία των δεκαοκτώ ετών. Σημαντικές ενδείξεις μας οδηγούν στο συμπέρασμα, ότι οι αιτίες που τα παιδιά αναπτύσσουν δεσμούς με τα κατοικίδια τους είναι πως, για να αντιμετωπίσουν καταστάσεις όπως θυμό ευτυχία ή και θλίψη, αντλούν από τα κατοικίδια τους συναισθηματική υποστήριξη και ισορροπία⁹. Είναι επόμενο πως τα κατοικίδια μπορούν να ελαττώσουν το άγχος, την κατάθλιψη και να προσφέρουν στον κατόχους τους συναισθηματική εφορία. Φυσιολογικοί μηχανισμοί μπορεί να εξηγήσουν κατά κάποιο τρόπο την ελάττωση του στρες, σε όσους ανθρώπους έχουν μεγαλύτερη επαφή με τα ζώα.¹⁰ Παρόλα αυτά, έχει παρατηρηθεί πως η προσκόλληση είναι αυτή που παίζει τον σημαντικότερο ρόλο, και όχι τόσο οι επιδράσεις από την κατοχή κατοικίδιου ζώου. Κατά την θεωρία της προσκόλλησης, όταν η προσκόλληση αντιμετωπίζεται με συνέπεια από τον κάτοχο του κατοικίδιου, έχει παρατηρηθεί πως το παιδί αναπτύσσει ένα εσωτερικό γνωστικό μοντέλο, στο οποίο υπάρχουν διανοητικές εικόνες μέσα από τις οποίες κατανοεί τον κόσμο, κατανοεί τον εαυτό του καθώς και τους άλλους, τα οποία θεωρούνται βασικά, όσο αφορά την ικανότητα των παιδιών να αναπτύσσουν σχέσεις με τους άλλους καθώς και υγιείς δεσμούς¹¹. Οι θεωρίες της προσκόλλησης εστιάζουν κυρίως σε αυτή που αναφέρεται ανάμεσα σε ανθρώπους, ωστόσο έχει αποδειχθεί πως προσκόλληση μπορεί να αναπτυχθεί και προς τα ζώα συντροφιάς¹². Και αυτό γιατί τα ζώα συντροφιάς έχουν την δυνατότητα να καλύψουν τις ανάγκες προσκόλλησης, καθώς και αυτά έχουν την δυνατότητα να πάρουν και να δώσουν αγάπη

⁸ Esposito, L.; McCune, S.; Griffin, J.A.; Maholmes, V. Directions in human-animal interaction research: Child development, health, and therapeutic interventions. *Child Dev. Perspect.* **2011**, *σελ.* 205–211.

⁹ Melson, G.F.; Schwarz, R. Pets as social supports for families of young children. In *Proceedings of the Annual Meeting of the Delta Society*, New York, NY, USA, 1 October 1994. Covert, A.M.; Whiren, A.P.; Keith, J.; Nelson, C. Pets, early adolescents, and families. *Marriage Fam. Rev.* **1985**, *σελ.* 95–108

¹⁰ Beetz, A.; Uvnäs-Moberg, K.; Julius, H.; Kotrschal, K. Psychosocial and psychophysiological effects of human-animal interactions: The possible role of oxytocin. *Front. Psychol.* **2012**, *σελ.* 234.

¹¹ Bowlby, ό.π.

¹² Melson, G.F.; Fogel, A.F. Children's ideas about animal young and their care: A reassessment of gender differences in the development of nurturance. *Anthrozoös* **1989**, *2*, 265–273.

και στοργή, όπως συμβαίνει και με τους ανθρώπους. Άρα δεν πρέπει να υποτιμάται η σημασία που έχουν οι δεσμοί παιδιών και εφήβων με τα ζώα συντροφιάς, και οι θετικές επιπτώσεις που έχουν στην πορεία της ανάπτυξής τους¹³. Όταν τα παιδιά δεν έχουν αναπτύξει ομαλή και υγιή προσκόλληση με τους γονείς τους παρουσιάζουν αρνητικά χαρακτηριστικά στην συμπεριφορά τους ,είναι δύσπιστα νοιώθουν γενικά άγχος, ανασφάλεια έχουν χαμηλή αυτοεκτίμηση και αισθάνονται μοναξιά¹⁴. Σε αυτές τις περιπτώσεις τα κατοικίδια μπορεί να λειτουργήσουν σαν υποκατάστατα. Δηλαδή τα παιδιά να αναπτύξουν μια υγιή, ασφαλή και ισορροπημένη προσκόλληση με το ζώο συντροφιάς τους, με αποτέλεσμα να αναπτύξουν πιο ασφαλή διανοητικά και ψυχικά μοντέλα σημαντικά για την κοινωνική και την συναισθηματική τους ανάπτυξη¹⁵.

Η αυτοεκτίμηση και η αυτοαποδοχή αποτελούν σημαντικές πλευρές για την ανάπτυξη εφήβων και παιδιών. Η σημαντικότερη είναι η αυτοεκτίμηση ιδιαίτερα στην ηλικία πριν την εφηβεία κατά την οποία παρουσιάζει πολλές διακυμάνσεις, όπου παρατηρείται να μειώνεται η αυτοεκτίμηση του παιδιού κατά την μετάβαση του από την παιδική στην εφηβική ηλικία. Έχει υποστηριχθεί πως αν τα κατοικίδια προσφέρουν και συνεισφέρουν στην ανάπτυξη θετικής αυτοεκτίμησης, θεωρείται πως είναι κατάλληλα και ωφέλιμα για τα παιδιά κυρίως πριν την εφηβεία, γιατί σε αυτή την ηλικία τα παιδιά αισθάνονται πιο αβέβαια και ευάλωτα , και η συναισθηματική στήριξη που θα πάρουν από τα ζώα είναι πολύ χρήσιμη και την έχουν ανάγκη. Ένα επίσης στοιχείο που επιβεβαιώνει αυτή την άποψη είναι, πως τα παιδιά σε αυτή την ηλικία παρουσιάζουν σημαντικές αλλαγές στον τρόπο που σκέφτονται και σχετικά με το πως διαμορφώνουν άποψή, τόσο για τον εαυτό τους όσο και με τους γύρω τους. Σημαντικό ρόλο παίζουν και οι σχέσεις τους με τους σημαντικούς άλλους. Σημαντικοί άλλοι μπορεί να είναι οι συνομήλικοι, οι γονείς ,ακόμα και τα ζώα συντροφιάς. Οι σχέσεις με τους σημαντικούς άλλους είναι συχνότερες και μπορεί να παίζουν σημαντικό ρόλο στην διαμόρφωση της αυτοεκτίμησης. Ένα άλλο σημαντικό σημείο προσφοράς των ζώων συντροφιάς είναι ο ρόλος τους στην βελτίωση στις ανθρώπινες σχέσεις παρέχοντας κοινωνική υποστήριξη λειτουργώντας καταλυτικά, με αποτέλεσμα την ανάπτυξη θετικής αυτοεκτίμησης και εξάλειψής ή ελάττωσης της μοναξιάς.

¹³ Melson, ό.π.

¹⁴ Lasgaard, M.; Elklit, A. Prototypic features of loneliness in a stratified sample of adolescents. *Interpersona* **2009**, 3, 85.

¹⁵ Wedl, M.; Kotrschal, K.; Julius, H.; Beetz, A. Children with avoidant or disorganized attachment relate differently to a dog and to humans during a socially stressful situation. *Anthrozoös* **2015**, 28, 601–610.

Και όχι μόνο αυτό, καθώς τα κατοικίδια ζώα μπορούν να ξεπεράσουν ακόμα και τον άνθρωπο όσο αφορά την προσφορά στις ανθρώπινες ανάγκες, όπως η ανάγκη για αποδοχή, ηρεμία, αυτοεκτίμηση. Όταν το άτομο αποκτήσει θετική αυτοεκτίμηση, αυτό έχει σαν συνέπεια να αντιμετωπίζει το άγχος, προβλήματα συμπεριφοράς ή ακόμα και κατάθλιψη.¹⁶ Εκείνο όμως που ακόμα δεν γνωρίζουμε σίγουρα είναι αν μπορούμε να υποστηρίξουμε αν όντως υπάρχει αιτιότητα αναμεσα στα κατοικίδια και στην εφηβική αυτοεκτίμηση και αυτοψυχολογία.

Ένας άλλος τομέας που τα κατοικίδια μπορούν να παίξουν σημαντικό ρόλο είναι η γνωστική ανάπτυξη των παιδιών και των εφήβων. Έχει παρατηρηθεί πως η κατοχή κατοικίδιου βοηθάει στο να αποκτήσει το παιδί λεκτικές και γλωσσικές ικανότητες και δεξιότητες. Ο τρόπος με τον οποίο επιτυγχάνεται αυτό το αποτέλεσμα είναι πως το ζώο μπορεί με υπομονή να αποδέχεται την ακατάπαυστη ομιλία ενός παιδιού, καθώς και να λειτουργεί ως ερέθισμα για τα παιδιά για να επαινούν, να τιμωρούν να ενθαρρύνουν ή να δίνουν εντολές. Εκτός από αυτό, το ζώο συντροφιάς μπορεί να αποτελέσει θέμα συζήτησης μεταξύ των παιδιών και του φροντιστή, κτίζοντας έτσι ένα καλό λεξιλόγιο. Σύμφωνα με τον Melson¹⁷ τα κατοικίδια ζώα μπορούν με την περιέργεια και την μάθηση να επηρεάσουν την γνωστική ανάπτυξη των παιδιών κυρίως μικρότερης ηλικίας, και προσφέρουν θετική εκτίμηση και συναισθηματική στήριξη.

Υποστηρίζει ο Melson¹⁸ πως τα κατοικίδια μπορούν να αποτελέσουν σημαντικό κίνητρο για τα παιδιά για να μάθουν, και αυτό διότι η δημιουργία ήρεμου συναισθηματικού κλίματος δημιουργεί καλύτερες προϋποθέσεις για μάθηση, κάτι που συμβαίνει όταν αναπτύσσονται πραγματικές σχέσεις γενικότερα. Όταν τα κατοικίδια είναι παρόντα, έχει παρατηρηθεί πως δημιουργούν αποτελέσματα θετικά σε τομείς της γνωστικής ανάπτυξης του παιδιού ή του εφήβου όπως η προσοχή και η μνήμη¹⁹ και εκτός από αυτά, η παρουσία ζώων συντροφιάς συμβάλλει θετικά και σημαντικά στην χρήση της γλώσσας καθώς και στην ικανότητα να διαβάζουν²⁰.

¹⁶ Brown, S.-E. Companion animals as selfobjects. *Anthrozoos* **2007**, 20, 329–343.

¹⁷ Melson, ό.π.

¹⁸ Melson, ό.π.

¹⁹ Gee, N.R.; De, M.; Riley, W.; Belcher, J.M.; Grabski, J.L. The presence of a therapy dog results in improved object recognition performance in preschool children. *Anthrozoos* **2012**, 25, 289–300. Gee, N.R.; Harris, S.L.; Johnson, K.L. The role of therapy dogs in speed and accuracy to complete motor skills tasks for preschool children. *Anthrozoos* **2007**, 20, 375–386.

²⁰ O'Haire, M.E.; Slaughter, V.; McKenzie, S.J.; McCune, S. Effects of animal-assisted activities with guinea pigs in the primary school classroom. *Anthrozoos* **2013**, 26, 445–458.

Ο τρόπος με τον οποίο τα κατοικίδια συμβάλλουν στην ανάπτυξη της γνωστικής ικανότητας παιδιών και εφήβων είναι ο εξής: η παρουσία των κατοικίδιων έχει αποδειχθεί ότι μειώνει το στρες και παράλληλα προσφέρει γενικότερη υποστήριξη. Αυτό έχει σαν συνέπεια οι γνωστικές λειτουργίες των παιδιών και των εφήβων δηλαδή τα νοητικά σχήματα και τα σχήματα σκέψης γενικότερα, τα οποία επηρεάζουν καίρια την μνήμη ,την προσοχή ακόμα και τον αυτοέλεγχο, να βελτιώνονται σημαντικά και παράλληλά και οι ακαδημαϊκές επιδόσεις των μαθητών.

Στην παρούσα εργασία εξετάζονται τα ψυχικά και κοινωνικά αποτελέσματα που ενέχει η κατοχή ενός κατοικίδιου από οικογένειες στις οποίες μεγαλώνουν παιδιά και έφηβοι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

1.1 Τα ζώα συντροφιάς

Ζώα ονομάζουμε το σύνολο των ζωντανών οργανισμών, οι οποίοι συναισθάνονται και κινούνται στην ξηρά, στον αέρα και στην θάλασσα, όπως και σε όλα τα οικοσυστήματα και τους υγροβιότοπους²¹.

Ζώα συντροφιάς ή κατοικίδια, ονομάζουμε τα ζώα εκείνα τα οποία διατηρούν οι άνθρωποι κυρίως στο σπίτι τους κυρίως για συντροφιά ή από αγάπη για τα ζώα. Την φροντίδα και την ευθύνη για τα ζώα αυτά την έχει ο ιδιοκτήτης τους. Στα ζώα συντροφιάς εντάσσονται και οι σκύλοι οι οποίοι δεν προορίζονται μόνο για συντροφιά, αλλά τους χρησιμοποιούν οι άνθρωποι και για άλλο λόγο όπως είναι φύλακες σε κοπάδια ζώων, στο κυνήγι καθώς και οι σκύλοι που χρησιμοποιούν τα άτομα με ειδικές ανάγκες και εκείνοι οι σκύλοι που χρησιμοποιούνται από υπηρεσίες για έρευνα ή για να διασώσουν ανθρώπους²².

1.2 Ο Άνθρωπος και τα κατοικίδια

Έχει παρατηρηθεί πως η σχέση που αναπτύσσεται ανάμεσα στα ζώα και τον άνθρωπο θεωρείται σημαντική, διότι όπως είπαμε και πιο πάνω, προσφέρουν συντροφιά στον άνθρωπο αλλά εκτός από αυτό, τα κατοικίδια χρησιμοποιούνται και για θεραπευτικούς σκοπούς.²³ Σε αρχαιολογικά ευρήματα που έχουν ανακαλυφθεί έχουν βρεθεί στοιχεία τα οποία αποδεικνύουν, πως εκείνο το ζώο που ο άνθρωπος έφερε πρώτα κοντά του ήταν ο σκύλος²⁴. Η παρουσία και η σχέση που είχε με τα ζώα ο άνθρωπος είναι πάρα πολύ παλιά, πάντα βέβαια ο άνθρωπος να κυριαρχεί πάνω στα ζώα.²⁵ Παλιότερα τα ζώα τα χρησιμοποιούσε ο άνθρωπος στην καθημερινότητα του και στις εργασίες του. Στην σημερινή εποχή πλέον έχει περιοριστεί η χρήση ζώων για εργασίες. Σήμερα τα διακρίνουμε σε ζώα για εργασία, σε κατοικίδια και σε πειραματόζωα.²⁶ Το κέρδος για

²¹ Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, 2011, Ανακτήθηκε από τον ιστότοπο: <http://www.minagric.gr/index.php/el/>

²² Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, 2011, Ανακτήθηκε από τον ιστότοπο: <http://www.minagric.gr/index.php/el/>

²³ Μπλαβάκη, Ο., & Καλογιαννάκης, Μ. (2021). Η Σχέση των Παιδιών Προσχολικής Ηλικίας με τα Κατοικίδια Ζώα. *Επιστήμες Αγωγής*, 2021(2), 21-37.

²⁴ Αθανασίου, Μ. (2017). *ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ ΜΕΣΩ ΖΩΩΝ*.

²⁵ Christian, H. (2020). The relationship between dog ownership, dog play, family dog walking, and pre-schooler social-emotional development: findings from the PLAYCE observational study. 2

²⁶ Πλέσσα, Β. (2012). Διερεύνηση της σχέσης ανθρώπου με τα κατοικίδια ζώα: μια συγκριτική προσέγγιση.

τον άνθρωπο που του αποφέρει η σχέση του με τα ζώα είναι σημαντικό. Οι επιδράσεις της σχέσης αυτής είναι σημαντικές στον ψυχικό, τον συναισθηματικό του κόσμο καθώς και στην σωματική και την γενικότερη υγεία του. Εκτός από αυτά τα ευεργετικά αποτελέσματα ο άνθρωπος καλύπτει και πολλές άλλες σημαντικές του ανάγκες. Επίσης τα ζώα μπορούν να προσφέρουν μια πιο ασφαλή εικόνα για τον κόσμο και την πραγματικότητα γύρω του, καθώς επίσης τα ζώα σε αντίθεση με τον άνθρωπο, μπορούν να του προσφέρουν προσοχή, αγάπη, λατρεία, αποδοχή, και συγχώρεση χωρίς να ζητάνε τίποτα ή χωρίς να θέτουν όρους²⁷.

1.3 Τα Παιδιά και τα ζώα

Έχει αποδειχθεί πως η συνύπαρξη παιδιού και ζώου έχει σημαντικές θετικές επιδράσεις στα παιδιά, και σωματικά και ψυχικά. Τα πλεονεκτήματα που προσφέρει η παρουσία του κατοικίδιου και των ζώων γενικότερα στον κάτοχό τους, είναι πολλά και σημαντικά. Του προσφέρουν ασφάλεια, σταθερότητα αλλά ακόμα μπορούν να αποτελέσουν κίνητρο για άθληση²⁸.

Επίσης η συνύπαρξη ζώου και παιδιού προσφέρει στο παιδιά πλεονεκτήματα, όπως να τα κάνει πιο υπεύθυνα. Και αυτό διότι έχουν την ευθύνη για την φροντίδα του ζώου που τα κάνει έτσι πιο ώριμα, θέλοντας να καλύψουν τις ανάγκες που έχει το κατοικίδιο ζώο τους. Και αυτό έχει αποδειχθεί από έρευνες, πως τα παιδιά με κατοικίδια ήταν πιο υπεύθυνα, αλλά και είχαν και καλύτερη σωματική υγεία, γιατί τα ζώα λειτουργούσαν ως κίνητρο για άθληση. Πέραν όμως από τα σημαντικά αυτά αποτελέσματα παρατηρήθηκε πως τα ζώα προσφέρουν ευεργετικά αποτέλεσμα στον συναισθηματικό κόσμο του παιδιού, καλλιεργώντας την θετική αυτοεκτίμηση, την αίσθηση αυτονομίας καθώς και το σημαντικό χαρακτηριστικό της ενσυναίσθησης²⁹. Το πρόβλημα της χαμηλής αυτοπεποίθησης είναι αυτό που ευθύνεται για άτομα που παρουσιάζουν κοινωνική συστολή, και που η παρουσία των κατοικίδιων έχει αποδειχθεί πως προσφέρει σημαντική βοήθεια πάνω σε αυτό το πρόβλημα. Σημαντική επίσης είναι και η αντίληψη που προσφέρει στο παιδί για την αξία της φιλίας, και πόσο σπουδαίο και πάρα πολύ σημαντικό είναι για τον άνθρωπο να έχει ένα πιστό φίλο. Στον τομέα επίσης των διαπροσωπικών σχέσεων η προσφορά των ζώων συντροφιάς είναι εξίσου σημαντική, όπως μεγαλύτερη εμπιστοσύνη για δημιουργία διαπροσωπικών σχέσεων,

²⁷ Μπλαβάκη, Ο. Κ. (2021). Η σχέση των παιδιών προσχολικής ηλικίας με τα κατοικίδια ζώα.

²⁸ Μπλαβάκη, ό.π.

²⁹ Μπλαβάκη, ό.π.

ευαισθησία ,αυτονομία, αυτοεκτίμηση καθώς επίσης και θετικά αποτελέσματα στις γνωστικές του ικανότητες και στην ηθική του πρόοδο³⁰.

Οι μαθησιακές δυσκολίες είναι επίσης ένας σημαντικός χώρος που μπορούν να προσφέρουν τα κατοικίδια. Παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες και αυτισμό έχει αποδειχθεί πως έχουν μια καλύτερη επικοινωνία με τα ζώα πάρα με ανθρώπους. Σέ έρευνα που έγινε σε πανεπιστήμιο της Αμερικής, όπου πήραν μέρος ένας μεγάλος αριθμός οικογενειών σαν αντιπροσωπευτικό δείγμα για την έρευνα ,έγινε πιο σαφές ότι μεταξύ αυτιστικών παιδιών και του σκύλου τους υπήρχε πολύ σημαντική αλληλεπίδραση³¹. Στο σύνολο των οικογενειών που έλαβαν μέρος στην μελέτη υπήρχε ένα παιδί με αυτισμό, ενώ τα περισσότερα από αυτά που συμμετείχαν είχαν σκύλο σαν κατοικίδιο. Από το σύνολο των ερωτωμένων, η συντριπτική πλειοψηφία ανέφερε ισχυρή σύνδεση μεταξύ των παιδιών με αυτισμό με τους σκύλους τους. Αλλά και οικογένειες με αυτιστικά παιδιά που δεν είχαν σκύλο ανέφεραν πως στα παιδιά τους άρεσαν πολύ οι σκύλοι σε πολύ μεγάλο ποσοστό. Το σημαντικότερο όμως συμπέρασμα που διαπιστώθηκε από την συγκεκριμένη έρευνα είναι πως, όταν ένα παιδί με αυτισμό αναπτύξει καλή σχέση με ένα κατοικίδιο, αυτό θα του προσφέρει ηρεμία αλλά και μεγαλύτερη ευκολία αργότερα στην επικοινωνία του με τους ανθρώπους και στις διαπροσωπικές του σχέσεις³².

1.4 Η σημασία των κατοικιδίων ως μεταβατικό αντικείμενο

Σύμφωνα με τον Winnicott το κατοικίδιο μπορεί να γίνει μεταβατικό αντικείμενο για ένα παιδί .Σύμφωνα με τον ίδιο επιστήμονα, στόχος ενός μεταβατικού αντικειμένου είναι η ευκαιρία και η δυνατότητα που θα δώσει στο παιδί να έχει μία ομαλή κοινωνική ανάπτυξη. Κατά την περίοδο κατά την οποία το παιδί προσπαθεί να αποσυνδεθεί από την απολυτή επιρροή της μητέρας του και να γίνει αυτόνομο, σε αυτή την φάση χρειάζεται επιβεβαίωση ,λιγότερο άγχος και να αισθάνεται πιο ασφαλές και πιο ήσυχο. Σε αυτή λοιπόν την φάση, το μεταβατικό αντικείμενο αποδεικνύεται πολύ χρήσιμο για να καλύψει αυτές τις ανάγκες ,καθώς λειτουργεί ως σκαλοπάτι μεταξύ του παιδιού και της μητέρας για την μετάβαση στην αυτονομία.

³⁰ Μπέκερ, Δ. Θ. (2013). Προκοινωνική συμπεριφορά στην προσχολική ηλικία και η επιρροή.

³¹ Carlisle, G. (2016). Stress in Parents of Children with Autism: Pets May Help. College of veterinary medicine

³² Χολεβα, Μ. (2021). Η επίδραση των κατοικιδίων στη σωματική και ψυχική υγεία των παιδιών.

Σαν αποτέλεσμα έχει, το μεταβατικό αντικείμενο να λειτουργεί ως αναμνηστικό αντικείμενο για τις εμπειρίες αγάπης και στοργής που είχε το παιδί από την μητέρα του τα πρώτα του χρόνια, και αυτό μπορεί να το βοηθήσει και να το καθησυχάσει χωρίς πλέον την παρουσία της μητέρας του.³³

Μετα τον πρώτο χρόνο, πολλά νήπια συνηθίζουν να αγγίζουν το μεταβατικό αντικείμενο όταν απουσιάζουν οι γονείς τους, για να αποβάλουν το άγχος αποχωρισμού, αισθανόμενα έτσι ασφάλεια και ηρεμία. Το ίδιο το παιδί διαλέγει πιο θα είναι το μεταβατικό αυτό αντικείμενο, με κριτήριο αυτό που θα του θυμίζει περισσότερο από οτιδήποτε άλλο την μητέρα του. Όταν απουσιάζει λοιπόν η μητέρα το μεταβατικό αντικείμενο λειτουργεί αναμνηστικά, και ταυτόχρονα του προσδίδει ηρεμία και έτσι καταφέρνει να ξεπεράσει το άγχος του και την ανασφάλεια από την απουσία της μητέρας του.³⁴ Ένα ιδανικό υποκατάστατο μεταβατικού αντικειμένου πολλές φορές είναι ένα κατοικίδιο, το οποίο λειτουργεί καταλυτικά προσφέροντας στο παιδί ηρεμία και ασφάλεια με την παρουσία του ³⁵.

³³ Τζελέπη, Ε. (2019). Η σχέση των παιδιών με τα ζώα.

³⁴ Γιαννακοπούλου, Α. (2015). Συσχέτιση Συναισθηματικής Νοημοσύνης και Άγχους σε μαθητές Δημοτικού.

³⁵ Γιαννακοπούλου, ό.π.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Αλληλεπίδραση ζώων-ανθρώπων

2.1 Τα οφέλη της αλληλεπίδρασης ανθρώπου - ζώου

Όπως αναφέρθηκε ήδη στο πρώτο κεφάλαιο, η σχέση που δημιουργείται ανάμεσα στον άνθρωπο και το ζώο είναι πολύ σημαντική, γιατί εκτός από την συντροφικότητα που προσφέρει μπορεί να βοηθήσει και για θεραπεία, ως θεραπευτικό μέσο. Ειδικότερα, άνθρωποι που έχουν ασθένειες, καθώς επίσης άτομα που νοιώθουν μοναξιά, η απόκτηση ζώου συντροφιάς προσφέρει μεγάλη βοήθεια σε σημαντικό βαθμό. Τα σημαντικότερα οφέλη από την κατοχή ζώων συντροφιάς αφορούν, την συναισθηματική κατάσταση, την σωματική και ψυχική υγεία αλλά και γενικότερα την υγεία του ανθρώπου.³⁶ Εκτός από αυτά τα οφέλη έχει αποδειχθεί, ενήλικες και ηλικιωμένοι που ήταν κάτοχοι κατοικίδιων έκαναν λιγότερες επισκέψεις σε γιατρούς, σε σύγκριση με άτομα που δεν είχαν ζώο συντροφιάς, καθώς επίσης χρησιμοποίησαν γενικότερα λιγότερα φάρμακα.³⁷ Το ζώο συντροφιάς έχει την ιδιότητα επίσης, να επηρεάζει θετικά εκτός από το άτομο και ολόκληρη την οικογένεια, έτσι ώστε να μειώνει την πιθανότητα να αναπτύσσονται συνθήκες στρες μέσα στο οικογενειακό περιβάλλον, ή πιθανότητες για κάποια ασθένεια, προσφέροντας ηρεμία, κέφι, χαλάρωση λειτουργώντας αποσυμπιεστικά σε έντονες καταστάσεις³⁸. Επίσης το κατοικίδιο προσφέρει σημαντικά οφέλη στον κάτοχο του, όπως είναι η ασφάλεια και ηρεμία, καθώς επίσης, ακόμα και το χάδι και το άγγιγμα με το κατοικίδιο του, λειτουργεί θετικά στην υγεία του³⁹. Η φυσική αυτή επαφή με το ζώο συντροφιάς, όπως είναι το άγγιγμα ή ακόμη και η συνομιλία μαζί του, έχει παρατηρηθεί πως μειώνει την αρτηριακή πίεση του ιδιοκτήτη⁴⁰. Μάλιστα για να αποδείξουν αυτή την επίδραση, έρευνες έγιναν σε κατόχους ζώων συντροφιάς όταν έπαιζαν η μιλούσαν με τα κατοικίδιά τους, και ταυτόχρονα μετρούσαν και την πίεση του αίματός τους. Η έρευνα έδειξε πως η αρτηριακή πίεση ήταν υψηλή σε αυτούς που συμμετείχαν όταν αυτοί

³⁶ Wishon, P. M. (1989). Disease and injury from companion animals.

³⁷ Tardif-Williams, C. Y., & Bosacki, S. L. (2015). Evaluating the impact of a humane education summer-camp program on school-aged children's relationships with companion animals

³⁸ Wishon, ό.π.

³⁹ Tardif-Williams & Bosacki, ό.π.

⁴⁰ Beck, A. M., & Katcher, A. H. (2003). Future directions in human-animal bond research.

έκαναν άλλες δουλειές ή δεν έκαναν τίποτα, και ήταν χαμηλότερη όταν αυτοί αλληλοεπιδρούσαν με τα κατοικίδια τους.⁴¹ Και άλλες όμως έρευνες που έχουν διεξαχθεί σε διάφορες περιόδους μας δείχνουν, πως τα ζώα συντροφιάς βελτιώνουν και την φυσική κατάσταση του κατόχου τους.⁴² Επίσης ο καρδιακός ρυθμός και η πίεση ελαττώνεται, όταν ο κάτοχος του αγγίζει και χαϊδεύει το κατοικίδιό του.⁴³ Επίσης, όχι μόνο η παρουσία ζώων, αλλά και η προβολή κινηματογραφικών ταινιών με ζώα μπορεί να προσφέρουν θετικές επιδράσεις στην αποβολή του άγχους και του στρες. Μια έρευνα⁴⁴ που έγινε σχετικά με αυτό το θέμα έχει δείξει, ότι πολλά άτομα κυρίως μεγαλύτερης ηλικίας παρουσίαζαν λιγότερο στρες και άγχος όταν παρακολουθούσαν ταινίες με ζώα. Αυτό επίσης έδειξε ότι ταινίες με ζώα και ψάρια είχαν μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα από ταινίες που δεν είχαν τέτοιες εικόνες, και παρουσίαζαν μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα στην μείωση του στρες.⁴⁵ Τα ζώα συντροφιάς επίσης συμβάλλουν στην πρόληψη ασθενειών και στην διατήρηση της καλής υγείας. Τα άτομα που είχαν ζώα συντροφιάς έχει αποδειχθεί ότι έχουν καλύτερη φυσική κατάσταση, γυμνασμένο σώμα σε σχέση με αυτούς που δεν διατηρούν κατοικίδιο. Τα αλλεργιογόνα μικρόβια και γενικότερα ό,τι προκαλεί αλλεργία που προέρχεται από τα ζώα, φάνηκε πως όσοι είχαν έρθει σε επαφή με αυτά από την παιδική τους ηλικία αργότερα είχαν λιγότερες πιθανότητες να νοσήσουν και να κινδυνεύσουν από αλλεργίες. Ουσιαστικά η επαφή με τα ζώα σε νεαρή ηλικία, προσφέρει αργότερα στους ενήλικες ανοσία από ασθένειες που οφείλονται σε αλλεργίες.⁴⁶ Τα κατοικίδια ζώα εκτός από αυτά που αναφέραμε προσφέρουν σημαντική βοήθεια στον άνθρωπο σε ότι αφορά τις ανάγκες⁴⁷ του, καθώς και στην αντίληψη του σχετικά για τον κόσμο γύρω του, πράγμα που τον βοηθάει να ενσωματώσει έννοιες όπως είναι η φροντίδα, η υπευθυνότητα και οι καλές διαπροσωπικές σχέσεις.⁴⁸ Μεγάλη σπουδαιότητα ακόμα έχει η προσφορά αγάπης χωρίς προϋποθέσεις, η προσοχή και η συγχώρεση, πράγμα που δεν συμβαίνει συνήθως με τους ανθρώπους.⁴⁹ Εκεί που είναι ιδιαίτερα σημαντικός ο ρόλος των κατοικίδιων είναι οι υπηρεσίες που προσφέρουν σε παιδιά παραβατικά ή

⁴¹ Beck & Katcher, ό.π.

⁴² Wells, D. L. (2009). The effects of animals on human health and well-being.

⁴³ Wells, ό.π.

⁴⁴ DeSchraver, M. M., & Riddick, C. C. (1990). Effects of watching aquariums on elders' stress

⁴⁵ Wells, ό.π.

⁴⁶ Wells, ό.π.

⁴⁷ Wishon, ό.π.

⁴⁸ Wishon, ό.π.

⁴⁹ Brown, S. G., & Rhodes, R. E. (2006). Relationships among dog ownership and leisure-time walking in Western Canadian adults

ψυχικώς διαταραγμένα. Τα άτομα αυτά μπαίνουν στο περιθώριο γιατί έχουν χαμηλή αυτοεκτίμηση, και γενικά δυσκολεύονται να δημιουργήσουν σταθερές κοινωνικές σχέσεις ενώ η οικογένεια τους και το κοινωνικό τους περιβάλλον τα παραμελεί, μεταξύ των οποίων ενδεχομένως να είναι και οι δάσκαλοί τους⁵⁰. Επίσης τα ζώα προσφέρουν στον κάτοχο τους αγάπη και ασφάλεια που δεν χαρακτηρίζεται από καχυποψία, η οποία εμφανίζεται στις ανθρώπινες σχέσεις⁵¹. Άνθρωποι οι οποίοι βιώνουν κατάθλιψη και μοναξιά και γενικότερα ψυχολογικές δυσκολίες στην ζωή τους, τα κατοικίδια μπορούν να τους βοηθήσουν να ξεπεράσουν αυτές τις καταστάσεις⁵². Το κατοικίδιο μπορεί να κινητοποιήσει τον ιδιοκτήτη του να αθλείται περισσότερο, αποτελούν δηλαδή κίνητρο ή και αφορμή για άθληση βελτιώνοντας έτσι την σωματική τους υγεία⁵³. Επίσης μπορούν να τονώσουν το αίσθημα αυτοπεποίθησης και αυτονομίας, κυρίως σε άτομα ανάπηρα που χρειάζονται τα κατοικίδια τους για να τα βοηθούνε στην καθημερινότητα τους, όπως είναι άτομα με προβλήματα όρασης καθώς επίσης μπορούν να αποτελέσουν αφορμή για την αύξηση των κοινωνικών επαφών του ιδιοκτήτη τους⁵⁴. Σήμερα γίνονται προσπάθειες να εκπαιδευτούν κατοικίδια ζώα, τα οποία θα έχουν περισσότερες δυνατότητες, έτσι ώστε να προσφέρουν βοήθεια σε ανθρώπους με διάφορα προβλήματα όπως κινητικά, ακουστικά ή όρασης⁵⁵.

2.2 Το Κατοικίδιο Ζώο και Παιδί

Θα μπορούσαμε να πούμε πως, ο πιο σημαντικός ρόλος που μπορεί να παίξουν τα κατοικίδια, είναι ότι μπορούν να συμπεριφερθούν σαν καταλύτες στην δομή του ψυχικού κόσμου των παιδιών, μπορούν δηλαδή να κάνουν μία μορφή αναδόμησης στον ψυχισμό των παιδιών δημιουργώντας έτσι νέες δομές πιο ισορροπημένες και θετικές, κατά την διάρκεια και την πορεία ανάπτυξης του ατόμου. Δηλαδή αλλάζουν με λίγα λόγια ολόκληρο των ψυχισμό ενός παιδιού προς το καλύτερο⁵⁶. Τα παιδιά χαϊδεύοντας, αγγίζοντας, φροντίζοντας και μιλώντας ακόμα στα κατοικίδια ζώα τα

⁵⁰ Wells, ό.π.

⁵¹ Henry, C. L., & Crowley, S. L. (2015). The psychological and physiological effects of using a therapy dog in mindfulness training

⁵² Brown & Rhodes, ό.π.

⁵³ Wells, ό.π.

⁵⁴ Brown & Rhodes, ό.π.

⁵⁵ Wells, ό.π.

⁵⁶ Poresky, R. H., & Hendrix, C. (1990). Differential effects of pet presence and pet-bonding on young children.

βοηθάει στην καλύτερη υγεία τους, σύμφωνα με έρευνες των Beck & Katcher⁵⁷. Οι ίδιοι επιστήμονες υποστηρίζουν πως αυτές οι απλές και καθημερινές συνήθειες των παιδιών με τα ζώα, λειτουργούν σαν ασπίδα απέναντι σε προβλήματα τόσο σωματικά όσο και ψυχικά, που προκαλούνται όταν τα παιδιά βιώνουν μοναξιά ή είναι απομονωμένα⁵⁸. Υποστηρίζουν επίσης, πως παιδιά με διάφορες αναπηρίες που είχαν μαζί τους ένα κατοικίδιο όπως ένας σκύλος, είχαν πολύ καλύτερη επικοινωνία και συνεργασία με τους ενήλικες⁵⁹.

2.3 Στάσεις και αντιλήψεις για τα ζώα

Όλοι γνωρίζουμε πως οι αντιλήψεις μας καθώς και η στάση που κρατάμε για ένα πράγμα ή για μια κατάσταση γενικότερα, είναι οι αίτιες των συμπεριφορών που αναπτύσσουμε. Κατά τον ίδιο τρόπο, οι αντιλήψεις και οι απόψεις που έχουμε σχηματίσει γενικότερα για τα ζώα, είναι αυτές που καθορίζουν και την στάση μας απέναντι τους, για αυτό το λόγο θεωρούνται πολύ σημαντικές⁶⁰. Σύμφωνα με έρευνα που διεξήγαγε ο Kellert (1985) στις Ηνωμένες πολιτείες, με κριτήριο την ηλικία εξέτασε ένα αριθμό περίπου τριακοσίων μαθητών και διαπίστωσε σημαντική διαφορά στο πως αντιλαμβάνονται τα παιδιά τα ζώα. Διαπίστωσε τρία στάδια. Το πρώτο στάδιο μέχρι την ηλικία των εννέα ετών τα παιδιά είναι περισσότερο δεμένα με τα κατοικίδια τους, οι σχέσεις τους είναι πιο έντονες, προσφέροντας αγάπη και φροντίδα στα ζώα. Στο δεύτερο στάδιο μέχρι τα δεκατρία έτη, τα παιδιά αναπτύσσουν περισσότερο ενδιαφέρον για τα ζώα τους, και αντλούν περισσότερες πληροφορίες. Στο τρίτο στάδιο μέχρι τα δέκα έξι έτη, τα παιδιά αναπτύσσουν μια πιο σύνθετη σχέση με τα κατοικίδια τους, όπου την χαρακτηρίζει η οικολογία και η ηθική. Παρόλα αυτά και ενώ υπήρξαν αυτές οι χρήσιμες διαπιστώσεις, δεν υπήρξε αξιοποίηση των επιπτώσεων των αντιλήψεων για τα ζώα⁶¹.

⁵⁷ Beck & Katcher, ό.π.

⁵⁸ Beck & Katcher, ό.π.

⁵⁹ Poresky & Hendrix, ό.π., Hochhausen, N., Altmaier, E. M., McQuellon, R., Davies, S. M., Papadopolous, E., Carter, S., & Henslee-Downey, J. (2007). Social support, optimism, and self-efficacy predict physical and emotional well-being after bone marrow transplantation, DeLoache, J. S., Pickard, M. B., & LoBue, V. (2011). How very young children think about animals, Rigney, J. C., & Callanan, M. A. (2011). Patterns in parent-child conversations about animals at a marine science center.

⁶⁰ Almeida, A., Fernández, B. G., & Strecht-Ribeiro, O. (2017). Children's opinions about zoos: a study of Portuguese and Spanish pupils.

⁶¹ Almeida, Fernández & Strecht-Ribeiro, ό.π.

2.4. Επιδράσεις των κατοικίδιων στο στρες των παιδιών

Από πολύ νωρίς, από την αρχή της παιδικής ηλικίας τα παιδιά βιώνουν στρεσσογόνες καταστάσεις και προσπαθούν να αναπτύξουν δεξιότητες και πρότυπα, ως αντίσταση σε αυτές τις αγχωτικές καταστάσεις. Οι συνέπειες από τέτοιες στρεσογόνες καταστάσεις μπορούν να προκαλέσουν ανεπιθύμητα συναισθήματα στα παιδιά και μπορούν να προκαλέσουν σοβαρά προβλήματα στην φυσιολογική ανάπτυξη του παιδιού, τόσο σωματικά όσο και ψυχολογικά.⁶² Σε τέτοιες καταστάσεις τα κατοικίδια ζώα προσφέρουν σημαντική βοήθεια και σημαντικά θετικά αποτελέσματα στα παιδιά, γιατί η παρουσία τους διευκολύνει και μπορεί να εμπνεύσει τα παιδιά στις κοινωνικές και στις διαπροσωπικές τους σχέσεις. Δηλαδή βοηθούν τα παιδιά σε μια ομαλή κοινωνική προσαρμογή και καλύτερη επαφή με τους ανθρώπους. Έχοντας το παιδί ένα σκύλο που το συνοδεύει σε ένα περιβάλλον που το προκαλεί στρες, όπως για παράδειγμα ένα νοσοκομείο, μπορεί να του αποσπάσει την προσοχή, αποσυμπιέζοντας το από δυσάρεστα συναισθήματά, αφού το κατοικίδιο λειτουργεί ως φίλος⁶³. Τα ωφέλιμα αυτά αποτελέσματα από την παρουσία ζώων στην αντιμετώπιση του στρες, είχαν διαπιστωθεί από τον 17^ο αιώνα και δεν αποτελεί μια πρωτοποριακή μέθοδο για την αντιμετώπιση του στρες.⁶⁴ Ο κλινικός ψυχολόγος Levinson παρακολουθώντας παιδιά με ψυχοσυναισθηματικές διαταραχές, διαπίστωσε πως το αποτέλεσμα των συνεδριών με αυτά τα παιδιά είχε μεγαλύτερη απόδοση, όταν μαζί με το παιδί ήταν παρών και ο σκύλος του. Η πρόοδος για την αποκατάσταση του διαταραγμένου παιδιού ήταν πιο καλή και πιο αποτελεσματική. Αυτό που παρατήρησε ο Levinson είναι πως, η παρουσία του σκύλου βοηθούσε στο να βελτιωθεί η σχέση μεταξύ του διαταραγμένου παιδιού και του ψυχολόγου θεραπευτή του. Στην προκειμένη περίπτωση το ζώο λειτουργούσε ως συνδετικός κρίκος και ως γέφυρα μεταξύ παιδιού και ψυχολόγου. Αυτά τα συμπεράσματά του τα κατέγραψε και μάλιστα τα δημοσίευσε σε βιβλίο του που είχε τον τίτλο «Το σκυλί ως συν-θεραπευτής»⁶⁵. Εκτός όμως από όλα αυτά τα ευεργετικά αποτελέσματα που είχε η παρουσία του κατοικίδιου σε όλες αυτές τις περιπτώσεις στη μείωση του στρες, παρατηρήθηκε ότι η παρουσία ζώου ελάττωνε τον

⁶² Hansen, K. M., Messinger, C. J., Baun, M. M., & Megel, M. (1999). Companion animals alleviating distress in children.

⁶³ Hansen, Messinger, Baun & Megel, ό.π.

⁶⁴ Henry & Crowley, ό.π.

⁶⁵ Henry & Crowley, ό.π.

καρδιακό ρυθμό και την πίεση, γιατί η παρουσία του πρόσφερε αισθήματά χαλάρωσης και άνεσης⁶⁶.

2.5. Επιδράσεις των κατοικίδιων στην κοινωνική ανάπτυξη των παιδιών

Σημαντική είναι η συμβολή των κατοικίδιων στην κοινωνική ανάπτυξη των παιδιών. Κοινωνική ανάπτυξη είναι και η ικανότητα ανάληψης ρόλων. Η ικανότητα αυτή είναι στενά συνδεδεμένη με το μέγεθος και την ποιότητα των κοινωνικών επαφών και της αλληλεπίδρασης, μέσα από τις οποίες το παιδί βρίσκει ενναλακτικές λύσεις και επιλογές⁶⁷. Σχετικά με το θέμα αυτό έχει διεξαχθεί μια έρευνα στην Αμερική σε παιδιά που ακόμα δεν έχουν πάει στο σχολείο. Η έρευνα αυτή περιλάμβανε ένα πρόγραμμα σπουδών δυο περίπου μηνών που είχε ως αντικείμενο την φροντίδα των κατοικίδιων και των ζώων γενικότερα. Η έρευνα ήταν δομημένη και είχε στόχο να εντοπίσει τις ικανότητες των παιδιών που αφορούσαν την αντίληψη, το συναίσθημα, και την γνώση. Η αξιολόγηση έγινε σε τρεις φάσεις πριν, στην διάρκεια του προγράμματος καθώς και στο τέλος.⁶⁸ Σημαντικά ήταν τα αποτελέσματα της συγκεκριμένης έρευνας. Την μεγαλύτερη βαθμολογία τη είχαν τα παιδιά της ομάδας που είχε επαφή με ζώο. Διαπιστώθηκε ότι βελτίωσαν σε σημαντικό βαθμό στην ικανότητα να αναλαμβάνουν ρόλους. Η διαφορά με την ομάδα που δεν είχε επαφή με ζώο ήταν εμφανής. Όλα αυτά μας δείχνουν πως η ικανότητα της ενσυναίσθησης των παιδιών ενισχύεται σημαντικά, όταν τα παιδιά έρχονται σε επαφή με ένα κατοικίδιο ή εκπαιδεύονται γενικότερα για τα ζώα⁶⁹. Το μοντέλο Belsky είναι ένα μοντέλο που ερευνά, πόση μπορεί να είναι στην ανάπτυξη των παιδιών η επίδραση των ζώων. Βασικό χαρακτηριστικό αυτού του μοντέλου είναι ότι ερμηνεύει τις μεταβλητές που επιδρούν σημαντικά στην ανάπτυξη των παιδιών.⁷⁰ Χρησιμοποιεί εργαλεία που να στοχεύουν στην κοινωνική, την γνωστική και την συναισθηματική ανάπτυξη, γιατί είναι τα πεδία που καθορίζουν καίρια την ανάπτυξη του ατόμου. Σύμφωνα λοιπόν με αυτό το μοντέλο οι παράγοντες που συμμετέχουν αλληλοεπιδρώντας επηρεάζουν την διαδικασία είναι: 1.η προέλευση του στρες καθώς και τι υποστήριξη προσφέρεται 2.τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που

⁶⁶ Hansen, Messinger, Baun & Megel, ό.π.

⁶⁷ Bailey, C. M. (1987). Exposure of preschool children to companion animals: Impact on role-taking skills.

⁶⁸ Bailey, ό.π.

⁶⁹ Bailey, ό.π., Serpell, J. A., & Paul, E. S. (2011). Pets in the Family: An Evolutionary.

⁷⁰ Endenburg, N., & van Lith, H. A. (2011). The influence of animals on the development of children

έχει το παιδί καθώς και ο ρόλος των γονιών στην διαμόρφωση της ψυχολογίας του⁷¹ Σχετικά με τον ρόλο των γονιών στην διαμόρφωση της ανάπτυξης του ατόμου οι συζυγικές σχέσεις, η εργασία και η προσωπικότητα καθώς και ο τρόπος με τον οποίο μεριμνούν για το παιδί είναι οι κύριες πηγές του στρες. Σχετικά με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του παιδιού, όπως η νοημοσύνη και η ιδιοσυγκρασία θεωρούνται σχετικά σταθερά. Εκτός από τα παραπάνω ένας άλλος παράγοντας που επηρεάζει την κοινωνική και συναισθηματική ανάπτυξη του παιδιού είναι τα κοινωνικά δίκτυα. Λέγοντας κοινωνικά δίκτυα εννοούμε αθλητικές ομάδες, σύλλογοι, συνάδελφοι κλ.. Επίσης σημαντικό ρόλο παίζουν και οι συνομήλικοι. Κοινωνικό δίκτυο αποτελούν και οι φίλοι του παιδιού οι οποίοι παίζουν ρόλο στην κοινωνική και συναισθηματική του ανάπτυξη. Έχει παρατηρηθεί πως το παιδί με φίλους έχει διαφορετική κοινωνική ανάπτυξη από ένα παιδί που δεν έχει φίλους. Το επίπεδο της κοινωνικής και συναισθηματικής ανάπτυξης ενός παιδιού μπορεί να φανεί και από τον βαθμό αυτοεκτίμησης του παιδιού. Στην ανάπτυξη της θετικής αυτοεκτίμησης του παιδιού συντελούν η αίσθηση της ευθύνης -ηθικής και κοινωνικής- ,καθώς και οι κοινωνικές του δεξιότητες. Συμπερασματικά τα κοινωνικά δίκτυα λειτουργούν θετικά και ενισχύουν την αυτοεκτίμηση, λειτουργώντας ως ασπίδα στο κοινωνικο και ψυχικό στρες του παιδιού.⁷² Κατά τον ίδιο τρόπο και τα ζώα συντροφιάς μπορεί να παίζουν σημαντικό ρόλο στην ενίσχυση της αυτοεκτίμησης, της ενσυναίσθησης καθώς και της αυτονομίας του παιδιού. Μετά από έρευνες ο Bergeson στο Endenburg & Lith⁷³, μας αναφέρει πως η παρουσία των ζώων συντροφιάς συνετέλεσε στην αύξησή της βαθμολογίας, τόσο όσο αφορά την αυτοεκτίμηση καθώς και στην συναισθηματική τους ανάπτυξη⁷⁴. Ακόμη μια έρευνα των Poresky & Hendrix⁷⁵ δείχνει το ρόλο που παίζει ένα καλό περιβάλλον στην δεκτικότητα των παιδιών όσο αφορά την κοινωνική υποστήριξη που τους προσφέρουν τα ζώα. Όσο καλύτερο ήταν το περιβάλλον τόσο υψηλότερη ήταν η δεκτικότητα των παιδιών στην συντροφικότητα των ζώων⁷⁶. Οι κοινωνικές και πνευματικές δεξιότητες είναι αυτές που δημιουργούν αυτό που λέμε κοινωνική ικανότητα, η οποία είναι πολύ σημαντική για τον άνθρωπο για να γίνει πετυχημένο μέλος της κοινωνίας. Αυτή η κοινωνική ικανότητα βοηθάει τα παιδιά να ενταχθούν σε

⁷¹ Endenburg & van Lith, ό.π.

⁷² Endenburg & van Lith, ό.π.

⁷³ Endenburg & van Lith, ό.π.

⁷⁴ Endenburg & van Lith, ό.π.

⁷⁵ Poresky & Hendrix, ό.π.,

⁷⁶ Endenburg & van Lith, ό.π.

κοινωνικά δίκτυα τα οποία τους προσφέρουν προστασία από τις επιπτώσεις του στρες⁷⁷. Εδώ φαίνεται και ο σημαντικός ρόλος των κατοικίδιων γιατί βοηθώντας το παιδί να αναπτύξει τα κοινωνικά του δίκτυα, έμμεσα ενισχύουν την ψυχική ανάπτυξη και συναισθηματική ευημερία του παιδιού. Κοινωνική επάρκεια είναι οι κοινωνικές ικανότητες και δεξιότητες, προτιμήσεις, κοινωνικό παιχνίδι⁷⁸ κλ. μας έδειξε πως τα παιδιά που είχαν κατοικίδια ζώα παρουσίαζαν καλύτερους δείκτες ενσυναίσθησης σε σχέση με παιδιά που δεν είχαν κατοικίδιο. Παρουσίαζαν γενικότερα ανθρωπιστικές συμπεριφορές και στάσεις. Επίσης μας έδειξε ότι περισσότερη ενσυναίσθηση παρουσίαζαν τα παιδιά που είχαν θετική στάση απέναντι στα κατοικίδια σε σύγκριση με αυτά που είχαν αρνητική στάση.⁷⁹ Σε άλλη μελέτη που δημοσιεύθηκε από τον Melson στο Endenburg & Lith.2011⁸⁰ παρατηρήθηκε πώς η παρουσία σκύλου στην αίθουσα διδασκαλίας είχε αναφερθεί, πως μείωνε την επιθετικότητα των παιδιών και παρουσίαζαν υψηλότερους δείκτες κοινωνικής ένταξης. Σημαντικό ρόλο διαπίστωσε πως παίζει η ηλικία. Παρατήρησε πως τα μικρότερα αγόρια και κορίτσια που είχαν μεγαλύτερη προσκόλληση στο κατοικίδιο, είχαν υψηλότερους δείκτες ενσυναίσθησης σε σχέση με τα παιδιά δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης⁸¹. Συμπέρανε πως η προσκόλληση σε ένα κατοικίδιο σχετίζεται άμεσα με την γνωστική και συναισθηματική ικανότητα ενός παιδιού δημοτικού σχολείου. Η ηλικία λοιπόν είναι σημαντικός παράγοντας και έχει σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη της ενσυναίσθησης με την παρουσία κατοικίδιων⁸². Και ενώ έχουν γίνει πολλές μελέτες που ερευνούν το βαθμό επίδρασης των κατοικίδιων στην συναισθηματική και κοινωνική ανάπτυξη των παιδιών, όμως έρευνες για την επίδραση των κατοικίδιων στην γνωστική ανάπτυξη είναι λιγότερες. Μια ενδιαφέρουσα τέτοια έρευνα ήταν των Poresky, Hendrix, Mosier, Samuelson (1987⁸³) μας έδειξε πως και η γνωστική ανάπτυξη των παιδιών συνδέεται με την σχέση των παιδιών με κατοικίδια. Τα πλεονεκτήματα που προσφέρει ένα κατοικίδιο στην γνωστική ανάπτυξη του παιδιού είναι η βελτίωση των λεκτικών δεξιοτήτων και της γλώσσας. Η αιτία είναι πως το κατοικίδιο λειτουργεί σαν λεκτικό ερέθισμα, δημιουργώντας μια επικοινωνία, όπου το παιδί επαινεί, δίνει εντολές, ενθαρρύνει ή

⁷⁷ Endenburg & van Lith, ό.π.

⁷⁸ Endenburg & van Lith, ό.π.,

⁷⁹ Endenburg & van Lith, ό.π.

⁸⁰ Endenburg & van Lith, ό.π.

⁸¹ Endenburg & van Lith, ό.π.

⁸² Endenburg & van Lith, ό.π.

⁸³ Poresky, R. H., Hendrix, C., Mosier, J. E., & Samuelson, M. L. (1987). The companion animal bonding scale: Internal reliability and construct validity.

τιμωρεί⁸⁴. Ακόμα μια ενδιαφέρουσα μελέτη γύρω από την σχέση γνωστικής ανάπτυξης και ζώων συντροφιάς είναι των Nathanson, Castro, Friend, McMahon (1997) που αφορούσε θεραπευτικά προγράμματα με την βοήθεια και την παρουσία ζώων. Τα ζώα σε αυτή την έρευνα χρησιμοποιήθηκαν για να παρατηρηθεί κατά πόσο μπορούν να βελτιώσουν την συγκέντρωσή των παιδιών, η οποία θα βοηθούσε στην μαθησιακή επίδοση των μαθητών. Χρησιμοποιήθηκαν δηλαδή ζώα συντροφιάς με στόχο να βοηθήσουν τα παιδιά να συγκεντρωθούν περισσότερο και να μπορέσουν έτσι να μάθουν. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι όντως τα ζώα συντροφιάς, και ειδικότερα σε άτομα με αναπηρίες που είχαν προβλήματα συγκέντρωσης, λειτουργούσαν αποτελεσματικότερα από άλλες μορφές θεραπείας⁸⁵.

2.6. Έφηβοι και Κατοικίδια.

Οι επιστήμονες van Houtte & Jarvis (1995)⁸⁶ ασχολήθηκαν με τον βαθμό επίδρασης που έχουν τα ζώα συντροφιάς πάνω στον ψυχισμό παιδιών που βρίσκονται λίγο πριν ή πάνω στην εφηβεία. Η έρευνα έδειξε πως παιδιά σε προεφηβική ηλικία μέχρι δώδεκα ετών, είχαν την πιο ψηλή βαθμολογία στα αξιολογικά κριτήρια που είχαν τεθεί σχετικά με την αυτοεκτίμηση και την αυτονομία. Ένας άλλος ψυχολόγος ο Hanselman (2001)⁸⁷ μας αναφέρει πως ένα ζώο συντροφιάς μπορεί να ληφθεί από ένα έφηβο ως συνομήλικος ή ακόμη να έχει την θέση των γονιών του. Μας λέει επίσης ότι πολλές φορές ο έφηβος βλέπει το κατοικίδιο του ως μητέρα, ως κάτι που μοιάζει με τον εαυτό του, και βιώνει αμοιβαία συναισθήματα με το ζώο συντροφιάς.

Ο Black (2012)⁸⁸ μας αναφέρει πως και οι έφηβοι εκτός από τα παιδιά, παρουσιάζουν συμπεριφορά προσκόλλησης προς τα ζώα συντροφιάς, τους δείχνουν εμπιστοσύνη, συναισθήματα και σκέψεις που δεν θα ήταν διατεθειμένοι να τα αποκαλύψουν σε άλλους ανθρώπους. Στην μελέτη που έκανε ο Black⁸⁹ δείχνει πως η συντριπτική πλειοψηφία των εφήβων, δήλωνε πως ένιωθε ευχάριστα και είχαν πολύ καλές σχέσεις

⁸⁴ Endenburg & van Lith, ό.π.

⁸⁵ Nathanson, D. E., de Castro, D., Friend, H., & McMahon, M. (1997). Effectiveness of short-term dolphin-assisted therapy for children with severe disabilities

⁸⁶ Van Houtte, B. A., & Jarvis, P. A. (1995). The role of pets in preadolescent psychosocial development.

⁸⁷ Hanselman, J. L. (2001). Coping skills interventions with adolescents in anger management using animals in therapy.

⁸⁸ Black, K. (2012). The relationship between companion animals and loneliness among rural adolescents.

⁸⁹ Black, ό.π.

με το ζώο συντροφιάς τους. Επίσης ο ίδιος ⁹⁰ διέκρινε πως η χαμηλή αυτοεκτίμηση στους εφήβους οφείλεται σε αισθήματά μοναξιάς, σε αντίθεση με την θετική αυτοεκτίμηση που παρουσίαζαν οι έφηβοι όταν ήταν κάτοχοι κατοικίδιου ζώου. Διαπίστωσε ακόμα μια διαφορά σε σχέση με το φύλο. Τα κορίτσια ήταν πιο πρόθυμα να βοηθήσουν ανθρώπους συγκριτικά με τα αγόρια, τα οποία παρουσίασαν την ίδια προθυμία να φροντίζουν και τα κατοικίδια τους. Επίσης ⁹¹ μας λέει πως η φροντίδα για τα ζώα είναι μια συμπεριφορά για την αντιμετώπιση της μοναξιάς η οποία ευθύνεται για τις αυτοκτονικές συμπεριφορές που έχουν αιτία την μοναξιά. Άρα η φροντίδα του κατοικίδιου μειώνει τις αυτοκτονικές συμπεριφορές. Επιπλέον η φροντίδα και οι δεσμοί με τα κατοικίδια καλλιεργούν την εν συναίσθηση ⁹² την μείωση του άγχους ⁹³ καθώς και την θετική αυτοεκτίμηση ⁹⁴.

Σε πολλές έρευνες του Purewal et al. (2017⁹⁵), έχει συμπεράνει πως η κατοχή κατοικίδιου στους εφήβους έχει σχέση με την αυτονομία, την πνευματική ανάπτυξη και γενικότερα με τις καλύτερες προοπτικές των εφήβων. Επίσης ⁹⁶ με την κοινωνική ικανότητα, καθώς και την αλληλεπίδραση και τα σημαντικά για την κοινωνικοποίηση του εφήβου κοινωνικά δίκτυα. Επιπλέον, μας δείχνουν πως αφού τα ζώα είναι πομποί και δέκτες αγάπης, μπορούν να γίνουν αντικείμενα προσκόλλησης και των εφήβων. Επίσης στην εφηβική ηλικία καθώς και στην παιδική οι κάτοχοι ζώων συντροφιάς παρουσιάζουν βελτίωση στις γλωσσικές και λεκτικές ικανότητες, καθώς και σε ικανότητες μνήμης και προσοχής ⁹⁷.

Οι Schvaneveldt, Young, Schvaneveldt & Kivett (2001⁹⁸), μας περιγράφουν αυτό που ονομάζουν «θεωρία της πορείας της ζωής». Σε αυτή τη θεωρία, δείχνουν ότι το κατοικίδιο ζώο "χαράσσει ένα ρόλο" στην οικογένεια. Σύμφωνα με τους Schvaneveldt et al.⁹⁹, το ζώο συντροφιάς στην αρχή διανύει μία περίοδο προσαρμογής, κατά την οποία μαθαίνει τους κανόνες του σπιτιού, και αργότερα αναπτύσσεται η σύνδεση του

⁹⁰ Black, ό.π.

⁹¹ Black, ό.π.

⁹² Black, ό.π., Melson, G. F. (2003). Child development and the human-companion animal bond.

⁹³ Endenburg & van Lith, ό.π.

⁹⁴ Endenburg & van Lith, ό.π.

⁹⁵ Purewal, R., Christley, R., Kordas, K., Joinson, C., Meints, K., Gee, N., & Westgarth, C. (2017). Companion animals and child/adolescent development: A systematic review of the evidence.

⁹⁶ Purewal et al., ό.π.

⁹⁷ Purewal et al., ό.π.

⁹⁸ Schvaneveldt, P. L., Young, M. H., Schvaneveldt, J. D., & Kivett, V. R. (2001). Interaction of people and pets in the family setting: A life course perspective.

⁹⁹ Schvaneveldt, et al., ό.π.

ζώου συντροφιάς με τον κάτοχο του. Οι ίδιοι Schvaneveldt et al.¹⁰⁰ διαπίστωσαν πως μετά την περίοδο προσαρμογής το ζώο συντροφιάς αποτελεί μέλος της οικογένειας και παρατηρείται η λεγόμενη «εμπλοκή» και η «ένωση», που ουσιαστικά το κατοικίδιο θεωρείται επίσημο μέλος στην οικογένεια εφάμιλλο με τα ανθρώπινα μέλη της.

Οι ίδιοι Schvaneveldt et al.¹⁰¹ μας ανέφεραν πως, οι λόγοι για τους οποίους οι έφηβοι επιθυμούν ένα κατοικίδιο είναι για συντροφικότητα και για κοινωνική υποστήριξη. Και όχι μόνο, γιατί αποκτούν κατοικίδιο για χάδια και αγκαλιές και επειδή τους κάνουν πιο κοινωνικούς. Σύμφωνα με τη μελέτη των Cassels et al. (2017¹⁰²) που έγινε σε έφηβους τα αποτελέσματα έδειξαν πως πιο δυνατή είναι η σχέση που αναπτύσσουν τα αγόρια έφηβοι με τα ζώα συντροφιάς τους, σε σχέση με τα κορίτσια και με τους κατόχους ζώων συντροφιάς εκτός από σκύλους. Επίσης τα κορίτσια έδειξαν πιο πολύ φιλία και έκαναν περισσότερες αποκαλύψεις στα ζώα τους, σε σύγκριση με τα αγόρια. Η ίδια μελέτη ανέφερε πως οι συμμετέχοντες δήλωσαν περισσότερες συγκρούσεις με τα αδέρφια τους σε σύγκριση με τα κατοικίδιά τους καθώς επίσης και τα κορίτσια είχαν πιο πολλές συγκρουσιακές καταστάσεις με τα κατοικίδια τους σε σχέση με τα αγόρια¹⁰³.

Το 2011, οι Edenberg & van Lith¹⁰⁴ επανεξέτασαν τη βιβλιογραφία σχετικά με την ανάπτυξη των παιδιών. Το ερώτημα ήταν ποιο είναι το μέγεθος της επίδρασης των κατοικίδιων στην γνωστική ανάπτυξη, τον βαθμό κοινωνικοποίησης, τον βαθμό της προσκόλλησης και κατά πόσο τα κατοικίδια μπορούν να χρησιμοποιηθούν για θεραπευτικούς σκοπούς. Συμπερασματικά, παρόλες τις αδυναμίες των μελετών καταλήγουν όλες στο συμπέρασμα πως τα ζώα συντροφιάς προσφέρουν πολλά οφέλη στην ισορροπημένη και υγιή ανάπτυξη των εφήβων και των παιδιών. Οι Edenberg & van Lith¹⁰⁵ έχουν προτείνει πως για πιο ασφαλή συμπεράσματα, απαιτείται μελέτη διαχρονική στις έρευνες που αναφέρονται στις επιπτώσεις των κατοικίδιων στην ανάπτυξη των παιδιών.

¹⁰⁰ Schvaneveldt, et al., ό.π.

¹⁰¹ Schvaneveldt, et al., ό.π.

¹⁰² Cassels, M. T., White, N., Gee, N., & Hughes, C. (2017). One of the family? Measuring young adolescents' relationships with pets and siblings

¹⁰³ Cassels et al., ό.π.

¹⁰⁴ Endenburg & van Lith, ό.π.

¹⁰⁵ Endenburg & van Lith, ό.π.

2.7 Έφηβοι, κατοικίδια ζώα, σωματική δραστηριότητα και υγεία

Πλούσια είναι η συγγραφική δραστηριότητα και έρευνα για τα οφέλη που μπορεί να προσφέρει η σχέση των ανθρώπων με τα ζώα συντροφιάς. Για παράδειγμα τέτοια οφέλη είναι χαμηλή πίεση¹⁰⁶ ο χαμηλός καρδιακός ρυθμός¹⁰⁷, καθώς και λιγότερα ψυχοσωματικά προβλήματα¹⁰⁸, χαλαρότητα και ηρεμία¹⁰⁹, που οφείλονται σε υπερβολικό άγχος¹¹⁰. Πολλοί ερευνητές¹¹¹ διαπίστωσαν πως κάτοχοι κατοικίδιων κυρίως με άλογα ή σκύλους αθλούνται περισσότερο και διατηρούν καλύτερη σωματική υγεία σε σύγκριση με άτομα που δεν έχουν κατοικίδια. Παρόλα αυτά είναι δύσκολο να πούμε σίγουρα και με βεβαιότητα αν πράγματι τα κατοικίδια επηρεάζουν όντως την σωματική υγεία των εφήβων. Πάνω σε αυτό το θέμα έγινε παρόμοια μελέτη. Μια τέτοια μελέτη¹¹², που πραγματοποιήθηκε στην Αυστραλία και συμπεριέλαβε πάνω από εννιακόσιους εφήβους, έδειξε ότι η κατοχή ενός κατοικίδιου ζώου δεν κινητοποιεί απαραίτητα τον κάτοχο του να αθλείται περισσότερο, και επιπλέον πως οι έφηβοι δεν δείχνουν και πολύ ενδιαφέρον στην φροντίδα των ζώων συντροφιάς τους. Μόνο αν είχαμε περισσότερη εμπλοκή των εφήβων στην φροντίδα των κατοικίδιων τους, θα είχαν πραγματικά κίνητρα και αφορμή για να αθλούνται περισσότερο.

Μια άλλη μελέτη¹¹³ που πραγματοποιήθηκε στην Αγγλία με εφήβους ερευνήσε αν μια οικογένεια που έχει σκύλο θα μπορούσε πραγματικά να αποτελέσει παράγοντα και κίνητρο που θα τους ωθούσε για περισσότερη άθληση.

Οι οικογένειες κατανεμήθηκαν με τρόπο τυχαίο είτε στην ομάδα ελέγχου είτε στην ομάδα παρέμβασης. Η διαδικασία και ο στόχος που θα ακολουθούσε και θα λειτουργούσε η παρέμβαση ήταν, αν θα υπήρχε αύξηση της άθλησης για μερικές εβδομάδες με τον σκύλο συντροφιάς. Πράγματι η ομάδα όχι μόνο αύξησε την

¹⁰⁶ Beck, L. & Madresh, E. (2008). Romantic partners and four-legged friends: An extension of attachment theory to relationships with pets.

¹⁰⁷ Chumley, P. R. (2012). Historical perspectives of the human-animal bond within the Department of Defense, Yeager, A. F., & Irwin, J. (2012). Rehabilitative canine interactions at the Walter Reed national military medical center.

¹⁰⁸ Johnson, T. D. (2011). Pets can be a prescription for happier, healthier life.

¹⁰⁹ Johnson, T. D. (2011). Pets can be a prescription for happier, healthier life.

¹¹⁰ Chandler, C. K., Fernando, D. M., Barrio Minton, C. A., & Portrie-Bethke, T. L. (2015). Eight domains of pet-owner wellness: Valuing the owner-pet relationship in the counseling process.

¹¹¹ Arnett, J. J. (2006). Emerging Adulthood: Understanding the New Way of Coming of Age, Yam, P. S., Morrison, R., Penpraze, V., Westgarth, C., Ward, D. S., Mutrie, N., ... & Reilly, J. J. (2012). Children, parents, and pets exercising together (CPET) randomised controlled trial: study rationale, design, and methods.

¹¹² Mathers, M., Canterford, L., Olds, T., Waters, E., & Wake, M. (2010). Pet ownership and adolescent health: Cross-sectional population study.

¹¹³ Yam et al., ό.π.

σωματική της δραστηριότητά αλλά παρατηρήθηκε και μείωση του σωματικού βάρους και γενικότερα η ομάδα δήλωσε πως είχε καλύτερη ποιότητα ζωής.

Οι Havener et al. (2001¹¹⁴) παρατήρησαν πως επιδρά ένα κατοικίδιο σε παιδιά προεφηβικής ηλικίας σε ιατρικό περιβάλλον μέσα σε οδοντιατρείο. Όλοι γνωρίζουμε όπως και οι ερευνητές, πως το άγχος οδηγεί στην ανάπτυξη φοβίας σε ένα τέτοιο περιβάλλον σε παιδιά αυτής της ηλικίας. Η παρουσία ενός ζώου συντροφιάς σε τέτοιο περιβάλλον καταφέρνει να αποσπάσει την προσοχή και να μειώσει το στρες που του προκαλεί η οδοντιατρική διαδικασία. Πολλοί συγγραφείς έχουν συμφωνήσει πως τα ζώα συντροφιάς προσφέρουν απόσπαση προσοχής, είναι πηγή υποστήριξης, προσφέρουν στοργή και αγάπη στους ανθρώπινους συντρόφους τους¹¹⁵.

Χρησιμοποιώντας μια ομάδα ελέγχου έναντι μιας βιωματικής ομάδας, οι Havener et al.¹¹⁶ διαπίστωσαν ότι η παρουσία ενός σκύλου θεραπείας δεν οδήγησε σε σημαντική διαφορά μεταξύ των δύο ομάδων για συμπεριφορική δυσφορία. Παρ' όλα αυτά, η μελέτη διαπίστωσε ότι υπήρχε σημαντική διαφορά μεταξύ των δύο ομάδων για φυσιολογική διέγερση.

Μια μελέτη¹¹⁷ ασχολήθηκε με την σχέση ανάμεσα στους εφήβους και τις χρόνιες ασθένειες, όπως το άσθμα, η επιληψία, ο διαβήτης και η νεανική ρευματοειδής αρθρίτιδα και εξέτασε τους τύπους υποστήριξης που προσφέρονται στους εφήβους κατά τη διάρκεια της θεραπείας και της ανάρρωσής τους. Ενώ οι γονείς και οι συνομήλικοι ήταν σίγουρα σημαντικοί στο δίκτυο υποστήριξης των εφήβων, το ίδιο σημαντικά αποδείχθηκαν και τα ζώα συντροφιάς τους. Αυτό που είπαν οι έφηβοι είναι ότι συχνά αγκάλιαζαν και χαϊδεύαν το κατοικίδιο ζώο τους, και αν ένιωθαν στεναχωρημένοι και μόνοι τους, μιλούσαν στο κατοικίδιο ζώο τους και είχαν την αίσθηση ότι το κατοικίδιο ζώο καταλάβαινε τα συναισθήματά που ένιωθαν και τους βοηθούσε¹¹⁸.

Όπως μπορούμε να δούμε από τις προηγούμενες μελέτες, τα κατοικίδια ζώα έχουν την δυνατότητα να προσφέρουν βοήθεια και να βελτιώσουν τη σωματική υγεία. Αν και ορισμένες μελέτες έδειξαν ότι η υγεία αυτών που είχαν συμμετοχή στην έρευνα δεν

¹¹⁴ Havener, L., Gentes, L., Thaler, B., Megel, M., Baun, M., Driscoll, F., ... & Agrawal, N. (2001). The effects of a companion animal on distress in children undergoing dental procedures

¹¹⁵ Chandler, C. K., Fernando, D. M., Barrio Minton, C. A., & Portrie-Bethke, T. L. (2015). Eight domains of pet-owner wellness: Valuing the owner-pet relationship in the counseling process

¹¹⁶ Havener et al., ό.π.

¹¹⁷ Kyngäs, H. (2004). Support network of adolescents with chronic disease: adolescents' perspective.

¹¹⁸ Kyngäs, ό.π.

βελτιώθηκε, και αυτό εξηγείται από το γεγονός ότι, αυτοί που συμμετείχαν στην έρευνα δεν είχαν ενεργητική συμμετοχή στην άσκηση του ζώου συντροφιάς τους. Ενθαρρύνοντας ένα παιδί ή ένα έφηβο να φροντίζει περισσότερο το κατοικίδιο ζώο του, η βόλτα με το κατοικίδιο ζώο, το παιχνίδι με το κατοικίδιο ζώο του, το να περνάει χρόνο μαζί του με ενεργό τρόπο μπορεί να έχει ευεργετικά αποτελέσματα στην σωματική του υγεία.

2.8 Έφηβοι, κατοικίδια ζώα και ψυχική υγεία

Πολλοί ερευνητές έχουν δείξει ότι υπάρχουν πολλοί παράγοντες που επηρεάζουν την ψυχική υγεία ενός εφήβου. Μερικές από τις εμπειρίες που επηρεάζουν την ψυχική υγεία ενός εφήβου είναι το διαζύγιο των γονέων του, η μετακίνηση, η απώλεια μιας φιλίας, ο θάνατος, η απώλεια μιας στενής σχέσης, η κακοποίηση, η επίθεση, ένας τραυματισμός, ένας κανγάζ, η απώλεια ενός κατοικίδιου ζώου και πολλά άλλα. Αυτές οι εμπειρίες συχνά έχουν ως αποτέλεσμα ένας έφηβος να βιώνει συναισθηματικές διαταραχές, αυξημένο κίνδυνο για κατάχρηση ουσιών, για διατροφικές διαταραχές, για επιθετικότητα, αλλά και υψηλότερο κίνδυνο αυτοκτονίας. Μπορούν επίσης να οδηγήσουν σε απώλεια εμπιστοσύνης, αίσθηση εγκατάλειψης, μοναξιάς, θλίψης, θυμού, ντροπής, σύγχυσης, αδυναμίας, απώλειας, απομόνωσης, μείωσης της αυτοεκτίμησης και της αυτοπεποίθησης, του αυτοτραυματισμού και πολλών άλλων δυσμενών καταστάσεων.

Οι Marsa-Sambola et al. (2017¹¹⁹) μας έχουν δείξει ότι η επικοινωνία που έχει ένας έφηβος με τα μέλη της οικογένειάς του, με τους καλύτερους φίλους του και με τους ερωτικούς συντρόφους του, αποτελεί σημαντικό παράγοντα για την δημιουργία αυτοεκτίμησης αλλά και της κατάθλιψης, του άγχους και πολλών άλλων ψυχολογικών παθήσεων.

Μία άλλη μελέτη που πραγματοποιήθηκε από τους Marsa-Sambola et al.¹²⁰ εστίασε στην επίδραση που έχουν αυτές οι επικοινωνίες με τους σημαντικούς ανθρώπους που έχει στην ζωή του ο έφηβος, καθώς επίσης και το πως, τον τρόπο με τον οποίο η κατοχή κατοικίδιων μπορεί να επιδράσει και να επηρεάσει τις επικοινωνιακές του ικανότητες. Συγκεκριμένα, η μελέτη εξέτασε την επίδραση που έχει η προσκόλληση

¹¹⁹ Marsa-Sambola, F., Williams, J., Muldoon, J., Lawrence, A., Connor, M., & Currie, C. (2017). Quality of life and adolescents' communication with their significant others (mother, father, and best friend): The mediating effect of attachment to pets.

¹²⁰ Marsa-Sambola et al., ό.π.

σε ένα κατοικίδιο, στην επικοινωνία που έχουν οι έφηβοι με άλλα άτομα σημαντικά για εκείνους καθώς και πως αντιλαμβάνονται την ποιότητα της ζωής τους. Η μελέτη διαπίστωσε πως η προσκόλληση των εφήβων σε ένα σκύλο, αυτός λειτουργεί διαμεσολαβητικά κατά κάποιο τρόπο στις επιδράσεις της επικοινωνίας με τους σημαντικούς άλλους και στην ποιότητα ζωής, όταν ο έφηβος θεωρούσε τον σκύλο ή τη γάτα δικό του. Έτσι, οι ερευνητές μας αναφέρουν πως η προσκόλληση σε έναν σκύλο ή σε μια γάτα βελτιώνει την ψυχολογική ποιότητα της ζωής του εφήβου.

Η υποστήριξη κατά τη διάρκεια δύσκολων εφηβικών εμπειριών, έχει αποδειχθεί ότι είναι ένας σημαντικός παράγοντας, για το πόσο καλά ο έφηβος διαχειρίζεται αυτές τις καταστάσεις¹²¹. Όταν η οικογένεια ή οι φίλοι αποτυγχάνουν να υποστηρίξουν συναισθηματικά έναν έφηβο ή είναι ο λόγος του πόνου που μπορεί να βιώνει, ο έφηβος μπορεί να στραφεί στην άνευ όρων αγάπη και αποδοχή που μπορεί να λάβει από το κατοικίδιο ζώο του.

Σύμφωνα με αρκετούς ερευνητές, η μοναξιά είναι ένα φυσικό κομμάτι της εμπειρίας ενός εφήβου και μπορεί να είναι είτε παροδική είτε χρόνια¹²². Αναφορές από μελέτες που έχουν ασχοληθεί με το θέμα της μοναξιάς έχουν δείξει, ότι περίπου ένα μεγάλο ποσοστό των εφήβων αναφέρουν ότι βιώνουν το αίσθημα της μοναξιάς. Αυτή η εμπειρία της μοναξιάς μπορεί να είναι σημαντική για την επιβίωση, και μπορεί να ενθαρρύνει τις συμπεριφορές για περισσότερη σύνδεση με τους άλλους. Ο Black¹²³ επίσης έκανε μία ερεύνα γύρω από την μοναξιά των εφήβων και την προσκόλληση τους στα ζώα συντροφιάς. Οι ερευνητές επικεντρώθηκαν σε πολλούς παράγοντες συγκεκριμένα, ο αριθμός των ζώων συντροφιάς που υπήρχαν στο σπίτι, στο πιο αγαπημένο κατοικίδιο, στο χρονικό διάστημα που είχαν το ζώο συντροφιάς τους, τον τρόπο με τον οποίο παρουσίασε το κατοικίδιο ο έφηβος και την σχέση που είχε μαζί του, καθώς και την προσκόλληση, την μοναξιά και την κοινωνική υποστήριξη.

Στη μελέτη αυτή, ο Black¹²⁴ μας αναφέρει πως, αν και οι γυναίκες φαίνεται ότι αισθάνονται περισσότερη μοναξιά, στην πραγματικότητα όμως αυτό που διαπιστώθηκε είναι πως τα αγόρια έφηβοι εμφάνιζαν υψηλότερους δείκτες μοναξιάς. Η αιτία στην οποία ο ερευνητής αποδίδει τους πιο ψηλούς δείκτες μοναξιάς στα αγόρια, είναι η απουσία στενών σχέσεων. Ο ίδιος ο ερευνητής μα λέει πως η εμπειρία της μοναξιάς

¹²¹ Cassels et al., ό.π.

¹²² Black, ό.π.

¹²³ Black, ό.π.

¹²⁴ Black, ό.π.

επιδρά και επηρεάζει πολλούς τομείς στην ζωή του εφήβου, όπως η σωματική του υγεία, η κοινωνικότητά του και ο συναισθηματικός του κόσμος. Παρόλα αυτά μας τονίζει πως η ομάδα μαθητών που ήταν κάτοχοι ζώων συντροφιάς, ήταν πιο λίγο μοναχικοί συγκριτικά με τους μαθητές που δεν είχαν κατοικίδιο ζώο. Ένα άλλο στοιχείο, είναι ότι δεν εμφανίζεται διαφοροποίηση στις βαθμολογίες σε κατόχους γάτας ή σκύλου. Επίσης, το συνειδητό δέσιμο που έχουν οι έφηβοι με τα κατοικίδια τους είναι αντιστρόφως ανάλογο και δεν έχει καμία σχέση με την μοναξιά. Όλοι αυτοί που συμμετείχαν στην μελέτη, είχαν περιγράψει την σχέση τους με τα κατοικίδια τους ως ένα αρκετά έμπιστο μέλος της οικογένειας τους και ειδικό φίλο¹²⁵. Η ιδιοκτησία κατοικίδιων ζώων φαίνεται να είναι ένα απόθεμα στη μοναξιά¹²⁶. Πιο συγκεκριμένα, το πως αισθάνεται ο έφηβος τα κατοικίδια ζώα του, η ποιότητα της σχέσης που αναπτύσσει μαζί τους, μετριάζει την αίσθηση της μοναξιάς του. Με δεδομένο πως η μοναξιά συσχετίζεται με την χαμηλή αυτοεκτίμηση, η παρουσία και η κατοχή κατοικίδιων ζώων μπορεί να βελτιώσει και τις δυο αυτές δυσκολίες που συχνά βιώνουν οι έφηβοι. Μια άλλη ομάδα ερευνητών¹²⁷ υποστηρίζει ότι τα ζώα συντροφιάς βοηθούνε πολύ ανθρώπους που βιώνον μοναξιά και κοινωνική απομόνωση, δεν είναι όμως το ίδιο αποτελεσματικά σε άτομα με κατάθλιψη. Η απλή «κατοχή» ενός κατοικίδιου ζώου μπορεί πραγματικά να προσφέρει βοήθεια στην οικοδόμηση της αυτοεκτίμησης των εφήβων και στη μείωση της μοναξιάς. Αυτό μπορεί να ισχύει ιδιαίτερα όταν ο έφηβος βιώνει διαταραχές της οικογενειακής ζωής ή οι φίλοι απομακρύνονται.

¹²⁵ Black, ό.π.

¹²⁶ Black, ό.π.

¹²⁷ Winerman, L. (2017). Allies, sidekicks and pals.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

3.1 Ζώα και εκπαίδευση

Οι αναζητήσεις άρθρων περιοδικών που δημοσιεύθηκαν πραγματοποιήθηκαν στις ακόλουθες βάσεις δεδομένων Psycinfo, cinshl, PubMed, Medline, Web of Science, ScienceDirect και google scholar.

3.2 Η παρουσία των ζώων στην εκπαίδευση

Σε πολλές χώρες του κόσμου σήμερα παρατηρείται, ότι στις εκπαιδευτικές διαδικασίες έχουμε και την παρουσία ζώων, κυρίως σε χώρες ανεπτυγμένες με προηγμένα εκπαιδευτικά συστήματα. Σε πολλές χώρες του κόσμου καθώς και στις ΗΠΑ, σε όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες σε διαφορά μαθήματα ή και σε δραστηριότητες υπάρχουν παρόντα τα ζώα, ζωντανά ή και φωτογραφίες με ζώα ,όπως φίδια και ψάρια και διάφορα άλλα τρωκτικά ή ερπετά. Μάλιστα είναι τόσο διαδεδομένο αυτό το μοντέλο που είναι ελάχιστα πλέον τα σχολεία εκείνα, τα οποία δεν χρησιμοποιούν έστω και στο ελάχιστο ζώα στην διδακτική διαδικασία. Τα προγράμματα σπουδών και οι εκπαιδευτικοί αξιοποιούν τα ζώα με πολλούς τρόπους, όπως εκδρομές σε ζωολογικούς κήπους ,επισκέψεις σε θαλάσσια πάρκα ή ενυδρεία, είτε έχοντας σε διατήρηση ζώα ή ακόμα επισκέψεις ζώων στο σχολείο από εθελοντές ή εκπαιδευτές.¹²⁸

Το κατά πόσο γίνονται αποδεκτά τέτοια προγράμματα και δραστηριότητες αντικατοπτρίζεται σε άρθρα και δημοσιεύματα εκπαιδευτικών, που αναφέρονται σε τέτοιου είδους καινοτόμα προγράμματα με την χρήση στα προγράμματα σπουδών ζώων, για την βελτίωση και την επιτυχία των διδακτικών στόχων.¹²⁹

Αυτά τα δημοσιεύματα και τα άρθρα αποτελούν ισχυρή απόδειξη για τις θετικές επιδράσεις και τις επιπτώσεις που έχει η συμμετοχή των ζώων στην εκπαιδευτική διαδικασία, καθώς και τα οφέλη ή τους τυχόν κινδύνους που προκαλεί η παρουσία τους. Περιορισμένη έρευνα έχει ασχοληθεί με τον επιπολασμό των ζώων στις αίθουσες διδασκαλίας.

¹²⁸ Gee N. R. (2011). Animals in the classroom. In McCardle P., McCune S., Griffin J. A., Esposito L., Freund L. S. (Eds.), *Animals in our lives: Human–animal interaction in family, community, and therapeutic settings* (pp. 117–142).

¹²⁹ Anderson K. L. (2007). Who let the dog in? How to incorporate a dog into a self-contained classroom.

Ο Uttley (2013¹³⁰) μας αναφέρει, ότι σχεδόν τα δύο τρίτα των 1.400 επίσημων εκπαιδευτικών προγραμμάτων πρώιμης παιδικής ηλικίας ανέφεραν ότι είχαν ζώα στις τάξεις. Οι Rud & Beck (2003¹³¹) ανέφεραν ότι το ένα τέταρτο των δασκάλων δημοτικού σχολείου που συμμετείχαν στην έρευνα, είχαν ένα ζώο στην τάξη, και σχεδόν οι μισοί από αυτούς είχαν επιτρέψει στους μαθητές να φέρουν ζώα στην τάξη σε ειδικές περιπτώσεις. Σύμφωνα με τα στοιχεία μιας διαδικτυακής έρευνας¹³² διαπιστώθηκε ότι μεταξύ 1.311 ερωτηθέντων, τα πιο συνηθισμένα ζώα της τάξης ήταν ψάρια, ινδικά χοιρίδια και χάμστερ. Άλλα περιλάμβαναν επίσης μεγάλες σαύρες, καβούρια, κουνέλια και άλλα λιγότερο συνηθισμένα είδη.

Παρόλο που έχει επικρατήσει στην διδακτική διαδικασία η παρουσία ζώων, ωστόσο υπάρχουν ακόμα πολλά σχολεία σε πολλές περιφέρειες σε όλο τον κόσμο που εφαρμόζουν νόμους και πολιτικές οι οποίες απαγορεύουν, και μάλιστα αυστηρά, τη παρουσία ζώων στις τάξεις, ενώ σε άλλες περιφέρειες υπάρχουν κανονισμοί για το ποια ζώα επιτρέπονται στο σχολείο, με ποιες προϋποθέσεις και κάτω από ποιες συνθήκες.

Οι Πολιτικές για την παρουσία και χρήση ζώων για σκοπούς που αφορούν την εκπαίδευση είναι θα λέγαμε συγκεχυμένες¹³³. Η ένταξη των ζώων στην εκπαιδευτική διαδικασία έχει αυξηθεί σημαντικά καθώς πλέον η χρήση τους έχει επεκταθεί. Εκτός από την παραδοσιακή τους χρήση που υπήρχε μέχρι τώρα, σήμερα αξιοποιούνται για να υποστηρίξουν μαθητές που έχουν προβλήματα ακοής ή όρασης καθώς και πολλές άλλες αναπηρίες και ασθένειες όπως μαθητές με αυτισμό, συναισθηματικές διαταραχές διαβήτη ή εμφανίζουν επιληπτικές κρίσεις, αν και βέβαια ο τρόπος παρέμβασης και οι πολιτικές στα εκπαιδευτικά προγράμματα και περιβάλλοντα που θα ενταχθούν, δεν είναι αρκετά σαφείς¹³⁴. Η σημασία που έχουν τα ζώα στην ζωή των παιδιών έχει τύχει της αποδοχής και της αναγνώρισης μέσα από μεγάλο αριθμό από μελέτες¹³⁵, και οι

¹³⁰ Uttley C. M. (2013). Animal attraction: Including animals in early childhood classrooms.

¹³¹ Rud A. G. Jr., Beck A. M. (2003). Companion animals in Indiana elementary schools.

¹³² American Humane Association. (2015). *Pets in the classroom study: Phase I findings report*. Washington, DC: Author.

¹³³ Huss R. (2017). Legal and policy issues for animal-assisted interventions with special populations.

¹³⁴ Huss R. (2017b). Legal and policy issues for classrooms with animals. In Gee N. R., Fine A. H., McCardle P. (Eds.), *How animals help students learn: Research and practice for educators and mental-health professionals* (pp. 27–38). New York, NY: Routledge/Taylor & Francis Group.

¹³⁵ Beck A. M. (2011). Animals and child health and development. In McCardle P., McCune S., Griffin J. A., Esposito L., Freund L. S. (Eds.), *Animals in our lives: Human–animal interaction in family, community, and therapeutic settings* (pp. 43–52). Baltimore, MD: Brookes, Melson G. F., Schwartz R.

εκπαιδευτικοί τα έχουν ενσωματώσει με εποικοδομητικό τρόπο, έτσι ώστε να προκαλέσουν την προσοχή και το ενδιαφέρον των μαθητών¹³⁶.

Οι Hummel & Randler (2012¹³⁷) συμπεραίνουν πως είναι πολύ σοφό το ότι, η παρουσία ζωντανών ζώων στην εκπαίδευση συγκριτικά με προβολές βίντεο με ζώα ή με φωτογραφίες, λειτουργούν ως κίνητρα, ενθαρρύνουν και παρακινούν για μια ουσιαστικότερη μάθηση. Ένας άλλος λόγος για τον οποίο οι εκπαιδευτικοί συμπεριλαμβάνουν ζωντανά ζώα στην εκπαιδευτική διαδικασία, είναι για να τα αξιοποιήσουν στις αναπτυξιακές και εκπαιδευτικές ανάγκες που έχουν οι μαθητές, όπως η ενσυναίσθηση και η ικανότητα ανάληψης ευθυνών. Η προσοχή που έχουν δείξει τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, καθώς και το ανθρώπινο ενδιαφέρον τονίζουν την σύνδεση ανθρώπου και ζώου, η οποία μπορεί να προσφέρει σημαντικές και μοναδικές ευκαιρίες για μάθηση στα παιδιά¹³⁸. Κατά συνέπεια, είναι κρίσιμο να εξεταστεί η αποτελεσματικότητα αυτών των πρακτικών, ειδικά όταν εμπλέκονται ευάλωτοι πληθυσμοί. Μέχρι σήμερα, δεν υπάρχει ένα θεωρητικό πλαίσιο το οποίο θα είναι κοινώς αποδεκτό, που να λειτουργεί καθοδηγητικά της έρευνας, η οποία θα αναφέρεται στην αλληλεπίδραση ανθρώπων και ζώων. Αυτό κατά βάση οφείλεται, και δεν πρέπει να ξενίζει, διότι το αντικείμενο αυτό είναι διεπιστημονικό που καλύπτει την τυπική ανάπτυξη των παιδιών, τη γήρανση, τις καθημερινές δραστηριότητες και τις στοχευμένες παρεμβάσεις.

Ο Kazdin (2017¹³⁹) ουσιαστικά υποστήριξε ρητές «μικρές θεωρίες» σχετικά το πως, και τον λόγο για τον οποίο οι αλληλεπιδράσεις με τα ζώα θα μπορούσαν να επηρεάσουν θετικά την υγεία και γενικότερα μια καλύτερη ζωή των ανθρώπων, οι οποίες, όπως υποστήριξε, θα παρείχαν, με την σειρά τους, σημαντικές πληροφορίες για την καθοδήγηση της πρακτικής, δεδομένου ότι πρέπει να καταστούν γνωστές εκείνες οι διαδικασίες που είναι σημαντικές για διαφορετικούς τύπους παρεμβάσεων με τη βοήθεια ζώων. Για να επιτευχθεί αυτό, είναι απαραίτητο να εξεταστούν οι ετερογένειες

L., Beck A. M. (1997). The importance of companion animals in children's lives: Implications for veterinary practice. *Journal of the American Veterinary Medical Association*, 211, 1512–1518.

¹³⁶ Gee, ό.π.

¹³⁷ Hummel E., Randler C. (2012). Living animals in the classroom: A meta-analysis on learning outcome and a treatment-control study focusing on knowledge and motivation. *Journal of Science Education and Technology*, 21(1), 95–105.

¹³⁸ Hoffman J. (2015, June 29). Guinea pigs are autistic child's best friend. *The New York Times*, Daniels D. (2015, April 14). Want to raise empathic kids? Get them a dog. The unexpected developmental benefits of having a pet. *The Washington Post*.

¹³⁹ Kazdin A. (2017). Strategies to improve the evidence base of animal-assisted interventions. *Applied Developmental Science*, 21, 150–164.

των προσεγγίσεων της κάθε παρέμβασης, και να οικοδομηθούν μεγαλύτερες πιο περιεκτικές θεωρίες, όπου αυτό είναι δυνατόν. Ταυτόχρονα, πρέπει να παρακολουθηθούν προσεκτικά οι πολυάριθμες μεθοδολογικές προτάσεις που έχουν αναφερθεί σε προηγούμενες έρευνες¹⁴⁰.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

4.1 Έρευνες για την αλληλεπίδραση ζώου και ανθρώπου

Η έρευνες για την αλληλεπίδραση μεταξύ ζώου και ανθρώπου έχει αυξηθεί την τελευταία δεκαετία. Ένα συνέδριο του 1987, με τίτλο: «Τα οφέλη για την υγεία από τα κατοικίδια ζώα», που υλοποιήθηκε από το Εθνικό Ινστιτούτο Υγείας των ΗΠΑ, προσκαλούσε για έρευνα που αφορούσε τις επιδράσεις των ζώων συντροφιάς στην ανάπτυξη των παιδιών, και τα πιθανά κοινωνικά και θεραπευτικά αποτελέσματά τους. Ωστόσο, μία έρευνα που έγινε μετά από είκοσι χρόνια υποστήριξε ότι η ανάγκη για τέτοια έρευνα είναι υπαρκτή. Αυτό το εργαστήριο, που χρηματοδοτήθηκε από μια σύμπραξη δημόσιου-ιδιωτικού τομέα που ιδρύθηκε το 2008 μεταξύ του Εθνικού Ινστιτούτου Υγείας του Παιδιού και Ανθρώπινης Ανάπτυξης και του Κέντρου Waltham για τη Διατροφή των Κατοικίδιων Ζώων, οδήγησε στη δημιουργία ενός ερευνητικού προγράμματος¹⁴¹. Από τότε έχουν γίνει τρεις ακόμα ερευνητικές προσκλήσεις, και το Εθνικό Ινστιτούτο Υγείας των ΗΠΑ έχει προσφέρει εικοσιένα επιχορηγήσεις για την μελέτη της αλληλεπίδρασης ζώου και ανθρώπου, σε αυτές συμπεριλαμβάνονται και πολλές μελέτες που ερευνούν την ένταξη των ζώων στην εκπαίδευση.

Τέτοια παραδείγματα έχουμε σε δυο μελέτες που ερεύνησαν την επίδραση σε παρέμβαση μεταξύ αλόγου και παιδιού, μια για κανονικούς με φυσιολογική ανάπτυξη μαθητές, και μια με μαθητές με διαταραχή αυτιστικού φάσματος, οι οποίες ερευνούν τη φύση της σχέσης μεταξύ παιδιού και ζώου, τον δεσμό παιδιού και σκύλου σε περιπτώσεις συνεντεύξεων για παιδική κακοποίηση, η επίδραση των ζώων συντροφιάς

¹⁴⁰ Kazdin, ό.π.

¹⁴¹ Esposito L., McCune S, Griffin J. A., Maholmes V. (2011). Directions in human–animal interaction research: Child development, health and therapeutic interventions. *Child Development Perspectives*, 5(3), 205–211

στην ψυχική ανάπτυξη μικρών παιδιών καθώς και άλλες δυο μελέτες ,αυτή την φορά σε παιδιά με διαταραχή αυτιστικού φάσματος ΔΑΦ. Μία μελέτη που ερευνά τις επιπτώσεις που έχει παρουσία σκύλων σε περιπτώσεις θεραπείας ατόμων με διαταραχή ελλειμματικής προσοχής και υπερκινητικότητας, και μια ακόμα μελέτη σχετικά με την εκπαίδευση σκύλων καταφυγίου και τις επιπτώσεις στην υγεία, όπως περιπτώσεις μετάδοσης ασθενειών από ζώα σε παιδιά.

Επίσης το πανεπιστήμιο της Οξφόρδης έκανε χρήση της προηγούμενης βιβλιογραφίας για να αξιολογήσει ένα αριθμό είκοσι με εικοσιπέντε περίπου εργασίες¹⁴². Οι πιο πολλές μελέτες αξιολογήθηκαν με το βαθμό δυο, που είναι μια μελέτη παρατήρησης και οι υπόλοιπες με το βαθμό τέσσερα που αφορούσε μελέτες περίπτωσης. Στη συνέχεια παρουσιάστηκαν τα αποτελέσματα για κάθε κατηγορία.

Συμπερασματικά διαπιστώθηκε πως, αυτές οι παρεμβάσεις και δραστηριότητες επιδρούν σημαντικά στην κοινωνικοσυναισθηματική ανάπτυξη, ενισχύοντας την αλληλεπίδραση. και εκτός από αυτό, επηρεάζουν και την μάθηση, διότι δημιουργούν τα κίνητρα για δραστηριότητες μέσα από τις οποίες προκύπτει και αλληλεπίδραση με τα ζώα¹⁴³.

4.2 Κοινωνική και Συναισθηματική Ανάπτυξη

Επειδή η αλληλεπίδραση ανάμεσα στα ζώα και στον άνθρωπο είναι κοινωνικής φύσεως υπάρχουν επιδράσεις και επιπτώσεις, γιατί τα ζώα μπορούν να επιδράσουν στις κοινωνικές αλληλεπιδράσεις.

Όπως ο Melson ¹⁴⁴(2003) που υποστηρίζει πως τα κατοικίδια μπορούν να προκαλέσουν την ανάπτυξη της γνωστικής ικανότητας στο παιδί με την περιέργεια και την μάθηση, με αποτέλεσμα το παιδί να κερδίζει συναισθηματική στήριξη. Όλες αυτές οι επιδράσεις γίνονται μέσα στο πλαίσιο των κοινωνικών δικτύων.

Τα κατοικίδια και γενικότερα τα ζώα συντροφιάς λειτουργούν καταλυτικά για την συνοχή καθώς και για την κοινωνική δέσμευση, μέσα σε περιβάλλοντα κοινωνικά

¹⁴² Brelsford V., Meints K., Gee N. R., Pfeffer K. (2017). Animal-assisted interventions in the classroom: A systematic review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 14, 669

¹⁴³ Gee N. R., Fine A., Shuck S. (2015). Animals in educational settings: Research and application. In Fine A. (Ed.), *Animal assisted therapy: Theoretical foundations and guidelines for practice* (4th ed., pp. 195–210). New York, NY: Academic Press

¹⁴⁴ Melson G. F. (2003). Child development and the human-companion animal bond. *American Behavioral Psychologist*, 47, 31–39.

μεγαλύτερα όπως οι μικρές κοινότητες, η γειτονιά, οι σχολικές αίθουσες και τα σχολεία γενικότερα. Τα ζώα συντροφιάς μέσα σε περιβάλλοντα που απαιτούν τάξη, μπορούν να κάνουν πιο εύκολες τις κοινωνικές αλληλεπιδράσεις ανάμεσα σε συνομήλικους -παιδιά και ενήλικες-, που έχουν έλλειψη σε κοινωνικές δεξιότητες που οφείλονται σε διαταραχές ανάπτυξης, όπως είναι η διαταραχές αυτιστικού φάσματος ΔΑΦ. Η έρευνα σχετικά με τη διαχείριση του στρες προσφέρει μια οπτική των πιθανών μηχανισμών για την προώθηση και τη διευκόλυνση της κοινωνικο-συναισθηματικής ανάπτυξης.

Οι Friedman et al.¹⁴⁵ εφάρμοσε ένα μοντέλο, προσπαθώντας να ερμηνεύσει πως μπορούν τα ζώα να επηρεάσουν τις αντιδράσεις του ανθρώπου απέναντι στο στρες, δίνοντας περισσότερη προσοχή και έμφασή πως αλληλοεπιδρούν κοινωνικοί, ψυχολογικοί και βιολογικοί παράγοντες, και ποιες επιπτώσεις έχουν πάνω στο ανοσοποιητικό σύστημα του ατόμου.¹⁴⁶

Επίσης, σε ένα άλλο σχετικό δημοσίευμα στην κοινωνική νευροεπιστήμη για τις επιδράσεις μεταξύ ζώων και ανθρώπων¹⁴⁷, μας δίνει πληροφορίες για το ποιοί νευρολογικοί μηχανισμοί ερμηνεύουν τη διαδικασία, με την οποία η αλληλεπίδραση αυτή μπορεί να ελαττώσει το στρες, λαμβάνοντας υπόψη και το ρόλο που παίζουν οι ορμόνες στην γενικότερη συμπεριφορά του ανθρώπου, καθώς και στον έλεγχο των συναισθημάτων¹⁴⁸ του, την ψυχοπαθολογία και την ενσυναίσθηση.

Όταν το άτομο εκτίθεται σε συνθήκες στρες με παράλληλη αδυναμία να το διαχειριστεί, το άγχος θεωρείται σημαντική αιτία αποτυχίας στο σχολείο και για χαμηλές βαθμολογίες.¹⁴⁹ Πολλές έρευνες έχουν δείξει ότι όταν παρευρίσκεται ένα ζώο

¹⁴⁵ Chapa D. W., Akintade B., Son H., Woltz P., Hunt D., Friedmann E., . . . Thomas S. A. (2014). Pathophysiological relationships between heart failure and depression and anxiety. *Critical Care Nurse*, 34, 14–25, Friedmann E., Barker S. B., Allen K. M. (2011). Physiological correlates of health benefits. In McCardle P., McCune S., Griffin J. A., Maholmes V. (Eds.), *How animals affect us: Examining the influence of human–animal interaction on child development and human health* (pp. 163–182). Washington, DC: American Psychological Association

¹⁴⁶ Segerstrom S. C., Miller G. E. (2004). Psychological stress and the human immune system: A meta-analytic study of 30 years of inquiry. *Psychological Bulletin*, 130(4), 601.

¹⁴⁷ Freund L. S., McCune S., Esposito L., Gee N. R., McCardle P. (Eds.). (2016). *Social neuroscience and human–animal interaction*. Washington, DC: American Psychological Association

¹⁴⁸ Carter C. S., Porges S.W. (2016). Neural mechanisms underlying human–animal interaction: An evolutionary perspective. In Freund L. S., McCune S., Esposito L., Gee N. R., McCardle P. (Eds.), *Social neuroscience and human–animal interaction* (pp. 89–106). Washington, DC: American Psychological Association

¹⁴⁹ Grant K. E., Farahmand F., Meyerson D. A., Dubois D. L., Tolan P. H., Gaylord-Harden H. K., . . . Duffy S. (2014). Development of cities mentor project: An intervention to improve academic

μπορεί να ελαττώσει τις αντιδράσεις που προκαλούνται από το στρες.¹⁵⁰ Στο σάλιο υπάρχει μια ουσία που λέγεται κορτιζόνη, που μπορεί να αποτελέσει το αντικείμενο μελέτης για να ερμηνευθούν τέτοιες συμπεριφορές¹⁵¹.

Το έντονο «άγχος των εξετάσεων», ήταν η αιτία χαμηλής επίδοσης φοιτητών πανεπιστήμιου, το οποίο μπόρεσε να μετρηθεί με την ποσότητα κορτιζόνης που υπήρχε στο σάλιο τους.¹⁵² Επίσης όπως αναφέραμε και σε προηγούμενο κεφάλαιο τα ζώα έχουν ενταχθεί στα προγράμματα σπουδών σε όλες στις εκπαιδευτικές βαθμίδες,¹⁵³ και δεν χρησιμοποιούνται μόνο σε εργαστηριακές έρευνες. Θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν και σε καταστάσεις όπως η προηγούμενη περίπτωση, για να αντιμετωπίσουν το άγχος που προκαλείται από τις εξετάσεις. Έτσι με βάση αυτές τις προσδοκίες χρησιμοποιήθηκαν σκύλοι που μπήκαν σε χώρους μελέτης, εστίες και πανεπιστήμια, με στόχο να πλαισιώσουν συμβούλους, ως μέρος προγραμμάτων που είχαν στόχο να μειώσουν το άγχος σε μαθητές ή φοιτητές την δύσκολη περίοδο των εξετάσεων. Οι μελετητές προσπάθησαν να διαπιστώσουν πόσο αποτελεσματικές είναι αυτές οι μέθοδοι, αλλά παρόλα αυτά δεν υπήρξαν στοιχεία που να δικαιολογούν κάποια σχέση αιτιώδη σε μεγάλο αριθμό σπουδαστών.

Ωστόσο, οι Pendry, Smith και Roeter¹⁵⁴ (2014) σε έρευνες που έκαναν, διαπίστωσαν πως όταν οι μαθητές μετείχαν σε προγράμματα με άλογα, υπήρχε σημαντική επίδραση στην ποσότητα κορτιζόνης που υπήρχε στο σάλιο των μαθητών. Μαθητές μέχρι δεκατεσσάρων ετών διαπιστώθηκε ότι τα επίπεδα κορτιζόνης κατά την διάρκεια της ημέρας ήταν λιγότερα και τα επίπεδα αυτά το απόγευμα ήταν ακόμα λιγότερα. Αυτό μας δείχνει πως τα προγράμματα με την παρουσία αλόγων και την συμμετοχή των μαθητών, είχε θετικά αποτελέσματα σε ένα πρόγραμμα περίπου δυο μηνών. Όμως παρόλο που αυτά τα προγράμματα έχουν στόχο να μειώσουν το στρες και το άγχος, πολλές φορές μπορεί να μην λειτουργούν κατά τον ίδιο τρόπο σε διαφορετικές

outcomes for low-income urban youth through instruction in effective coping supported by mentoring relationships and protective settings.

¹⁵⁰ Friedmann E., Son H. 2009. The human-companion animal bond: How humans benefit. *Veterinary Clinics of North America: Small Animal Practice*, 39, 293–326

¹⁵¹ Dreschel N. A., Granger D.A. (2016). Advancing the social neuroscience of human–animal interaction: The role of salivary bioscience

¹⁵² Ng V., Koh D., Chia S.-E. (2003). Examination stress, salivary cortisol, and academic performance. *Psychological Reports*, 93(3f), 1133–1134

¹⁵³ Reynolds J. A., Rabschutz L. (2011). Studying for exams just got more relaxing: Animal-assisted activities at the University of Connecticut library. *College & Undergraduate Libraries*, 18, 359–367.

¹⁵⁴ Pendry P., Carr A. M., Smith A. N., Roeter S. M. (2014). Improving adolescent social competence and behavior: A randomized trial of an 11-week equine facilitated learning prevention program

πληθυσμιακές ομάδες. Παραδείγματος χάριν όταν είναι παρόν ένα ζώο αυτό μπορεί να λειτουργήσει διεγερτικά. Αυτό διαπιστώθηκε όταν στην παρουσία σκύλου σε παιδιά τα οποία είχαν προβλήματα προσοχής και υπερκινητικότητας, αυξήθηκε ο ρυθμός της καρδιάς και η αρτηριακή τους πίεση για λίγα λεπτά μετά την επαφή με το ζώο¹⁵⁵. Ο τρόπος θεραπείας των ατόμων με (διάσπαση προσοχής και υπερκινητικότητα) ΔΕΠΥ περιλαμβάνει και την διέγερση, οπότε η διέγερση που προκαλείται από την παρουσία ζώου θεωρείται θεραπευτική. Μια άλλη παρόμοια έρευνα έγινε χρονικής διάρκειας δυο μηνών περίπου σε παιδιά με (διάσπαση προσοχής και υπερκινητικότητα) ΔΕΠΥ χωρισμένα σε δυο ομάδες. Η μια ομάδα θα ακολουθούσε την προγραμματισμένη θεραπεία και η άλλη ομάδα θα είχε επιπλέον και την παρουσία σκύλων.¹⁵⁶ Τα αποτελέσματα και για τις δύο ομάδες ήταν θετικά, όμως η ομάδα που είχε επιπλέον και την παρουσία σκύλου παρουσίασε πιο μεγάλη μείωση σε συμπτώματα ΔΕΠΥ.

Οι ερευνητές Schuck και Fine¹⁵⁷ (2017) συγκέντρωσαν όλα τα αποτελέσματα από όλες τις έρευνες που είχαν ασχοληθεί με τις επιπτώσεις των ζώων συντροφιάς σε παιδιά με διαταραχές, όπως η ΔΕΠΥ. Το συμπέρασμα ήταν ότι διαπίστωσαν σημαντικά οφέλη σε αυτά τα παιδιά. Τέτοια οφέλη ήταν αύξηση των κοινωνικών τους δεξιοτήτων και διέγερση, που βοηθάει τους μαθητές για καλύτερη μάθηση και λιγότερο άγχος.

Οι ίδιοι¹⁵⁸ υποστηρίζουν πως τα αποτελέσματα σχετίζονται με την στόχευση σε συγκεκριμένα χαρακτηριστικά των παιδιών. Πρέπει πάντοτε να λαμβάνονται υπόψη η ελάττωση του άγχος και η διέγερση σε ποιες περιπτώσεις είναι το αποτέλεσμα που προτιμάμε. Πρέπει οι έρευνες που χρησιμοποιούν ζώα να στοχεύουν σε πληθυσμούς που επωφελούνται. Σε κάθε περίπτωση χρειάζονται περισσότερες έρευνες με τις κατάλληλες περιστάσεις, και ομάδες πληθυσμού για τέτοιες θεραπείες καθώς και κατά πόσο αποτελεσματικές είναι.

¹⁵⁵ Somervill J. W., Swanson A. M., Robertson R. L., Arnett M. A., MacLin O. H. (2009). Handling a dog by children with attention-deficit/hyperactivity disorder: Calming or exciting.

¹⁵⁶ Schuck S. E., Emmerson N., Fine A. H., Lakes K. D. (2015). Canine assisted therapy for children with ADHD: Preliminary findings from the positive assertive cooperative kids (PACK) study.

¹⁵⁷ Schuck S., Fine A. H. (2017.) School-based animal-assisted interventions for children with deficits in executive function.

¹⁵⁸ Schuck & Fine, ό.π.

Οι Pendry, Carr & Vandagriff ¹⁵⁹(2017) έκαναν μια ενδιαφέρουσα έρευνα εξετάζοντας τις διαφορές στις επιδράσεις που είχε μια παρέμβαση με σκύλους και μια με άλογα στο πλαίσιο της θεωρίας για την κοινωνική ανάπτυξη Catalano & Hawkins¹⁶⁰. Οι ερευνητές αυτοί ¹⁶¹ έκαναν την υπόθεση πως, και οι θετικές και οι αρνητικές συμπεριφορές δημιουργούνται από τις ίδιες διαδικασίες ανάπτυξης και έχουν σχέση με τους κινδύνους αλλά και τους προστατευτικούς παράγοντες που έχει το παιδί στην ζωή του. Από αυτή την έρευνα αλλά και από άλλες, οι Pendry et al.¹⁶² μας έχουν αναφέρει πως η παρουσία αλόγων σε τέτοιες παρεμβάσεις είχαν ευεργετικά αποτελέσματα.

Συμπερασματικά μας ανέφεραν πως η παρουσία αλόγων είχε καλύτερα αποτελέσματα από τα προγράμματα συμβουλευτικής, όσο αφορά την εκδήλωση ή την αφομοίωση προβληματικών συμπεριφορών.¹⁶³ Επίσης μια άλλη παρέμβαση με άλογα περίπου για τρεις μήνες, σε έφηβους με όχι τόσο καλές γνωστικές ικανότητες, παρατηρήθηκε μια βελτίωση στα θετικά συναισθήματα.¹⁶⁴ Μια ακόμη παρέμβαση με την παρουσία αλόγων, τριών μηνών περίπου χρονικής διάρκειας μας είχε δείξει πως έχει θετικά αποτελέσματα σχετικά με την κοινωνική ικανότητα στην ομάδα¹⁶⁵, ενώ παράλληλά μείωσε τις ανεπιθύμητες συμπεριφορές και επίσης είχε χαμηλά επίπεδα κορτιζόνης που σημαίνει λιγότερο στρες¹⁶⁶.

Όσο αφορά παρεμβάσεις που έχουμε με παρουσία σκύλου σε έρευνα που έγινε μας έχει δείξει πως, έχουμε λιγότερη επιθετική συμπεριφορά καθώς και ενσυναίσθηση και σωστές κοινωνικές συμπεριφορές ¹⁶⁷. Επιπλέον διαπιστώθηκε πως η παρουσία ενός σκύλου μέσα στο σχολείο ή σε αίθουσα διδασκαλίας για ένα διάστημα δυο με τρεις

¹⁵⁹ Pendry P., Carr A. M., Vandagriff J. L. (2017). Does animal presence impact social and classroom behaviors conducive to student educational success?

¹⁶⁰ Catalano R. F., Hawkins J. D. (1996). The social development model: A theory of antisocial behavior

¹⁶¹ Catalano & Hawkins, ό.π.

¹⁶² Pendry, Carr & Vandagriff, ό.π.

¹⁶³ Trotter K. S., Chandler C. K., Goodwin-Bond D., Casey J. (2008). A comparative study of the efficacy of group equine assisted counseling with at-risk children and adolescents

¹⁶⁴ Frederick K. E., Ivey Hatz J., Lanning B. (2015). Not just horsing around: The impact of equine-assisted learning on levels of hope and depression in at-risk adolescents

¹⁶⁵ Frederick K. E., Ivey Hatz J., Lanning B. (2015). Not just horsing around: The impact of equine-assisted learning on levels of hope and depression in at-risk adolescents

¹⁶⁶ Pendry P., Roeter S. M. (2013). Experimental trial demonstrates positive effects of equine facilitated learning on child social competence, Pendry P., Smith A. N., Roeter S. M. (2014). Effects of equine facilitated learning on diurnal patterns of child cortisol.

¹⁶⁷ Tissen I., Hergovich A., Spielg C. (2007). School-based social training with and without dogs: Evaluation of their effectiveness

μήνες, βοήθησε σημαντικά τα παιδιά να αναπτύξουν ενσυναίσθηση¹⁶⁸ καθώς και η συχνή παρουσία ,κάθε εβδομάδα, σκυλιών σε σχολεία και αίθουσες διδασκαλίας παρατηρήθηκε πως οι μαθητές εμφανίστηκαν βελτιωμένοι στα μαθήματα τους και γενικότερα είχαν πιο θετική στάση απέναντι στο σχολείο¹⁶⁹.

Συμπερασματικά όλα αυτά τα ευρήματα των προαναφερθέντων ερευνών καταλήγουν στο συμπέρασμα πως έχουν σημαντικές επιδράσεις στην συναισθηματική και γνωστική ανάπτυξη των παιδιών. Προφανώς οι επιδράσεις αυτές επηρεάζουν κατ' επέκταση και τις μαθησιακές επιδόσεις των μαθητών.

4.3 Κίνητρα, δέσμευση και μάθηση

Κάποιοι ερευνητές έχουν εντάξει τις έρευνές με την συμμετοχή των ζώων, στις θεωρίες κινήτρων που αναφέρονται στην μάθηση. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα, οι Olbrich¹⁷⁰ και Wohlfarth et al.¹⁷¹ οι οποίοι τονίζουν πως τα ζώα επηρεάζουν τα κίνητρα τα οποία ωθούν να συμμετέχει ένα άτομο για χάρη της δραστηριότητας. Υποστηρίζουν πως αυτά τα κίνητρα επηρεάζονται θετικά με την παρουσία των ζώων ,πράγμα που οδηγεί σε αύξηση της απόδοσης των ερευνών.

Οι Schuck & Fine¹⁷² υποστηρίζουν επίσης πως, παρεμβάσεις με την παρουσία των ζώων στις σχολικές αίθουσες, που σκοπεύουν στην μείωση της υπερκινητικότητας και στην αυτορρύθμιση μπορούν να προετοιμάσουν τόσο την ψυχική διέγερση καθώς και να λειτουργήσουν ως πρόκληση για κίνητρα. Σημαντικό επίσης είναι ένα πρόγραμμα που λέγεται η ανάγνωση σε σκύλο, το οποίο έχει γίνει πολύ αγαπητό στις σχολικές μονάδες. Γνωρίζουμε πως, το να μπορεί κάποιος να μάθει να διαβάξει θεωρείται από τις βασικότερες δεξιότητες που πρέπει να μάθει στο σχολείο. Η αδυναμία των μαθητών στην ανάγνωση τους στερεί την δυνατότητα ίσων ευκαιριών στην επαγγελματική τους πορεία και γενικότερα στην ζωή τους.

¹⁶⁸ Hergovich A., Monshi B., Semmler G., Zieglmayer V. (2002). The effects of the presence of a dog in the classroom, Kotrschal K., Ortbauer B. (2003). Behavioral effects of the presence of a dog in a classroom.

¹⁶⁹ Beetz A. (2013). Socio-emotional correlates of a schooldog-teacher-team in the classroom

¹⁷⁰ Olbrich E. (2009). Bausteine einer Theorie der Mensch-Tier-Beziehung [Building blocks of a theory of human-animal relationships].

¹⁷¹ Wohlfarth R., Mutschler B., Beetz A., Kreuser F., Korsten-Reck U. (2013). Dogs motivate obese children for physical activity: Key elements of a motivational theory of animal-assisted interventions.

¹⁷² Schuck S., Fine A. H. (2017.) School-based animal-assisted interventions for children with deficits in executive function

Έχει υπολογιστεί πως η έλλειψη ικανότητας για ανάγνωση κοστίζει οικονομικά¹⁷³ παγκοσμίως, αλλά και στην οικογενειακή πρόοδο, στην υγεία καθώς και στην εξεύρεση εργασίας.¹⁷⁴ Αν και πολλές εκθέσεις στην Αμερική ασχολήθηκαν για το κατά πόσο πράγματι η ανάγνωση¹⁷⁵ παίζει σημαντικό ρόλο, παρόλα αυτά η ανάγνωση εξακολουθεί να είναι από τους σημαντικότερους στόχους της εκπαιδευτικής διαδικασίας σε όλα τα επίπεδα κρατικό και παγκόσμιο.¹⁷⁶ Τα κίνητρα, η πρακτική που γίνεται με καθοδήγηση καθώς και η συμμετοχή των μαθητών πρέπει να λαμβάνονται υπόψη στην απόκτηση της δεξιότητας της ανάγνωσης.¹⁷⁷

Αντιλαμβανόμενοι την αξία της ανάγνωσης και τα προβλήματα που προκαλεί ο αναλφαριθμητισμός, καθώς και την αξία των κινήτρων, ένας μεγάλος αριθμός εκπαιδευτικών εφάρμοσαν προγράμματα για ανάγνωση σε σκύλους τα οποία εφαρμόζονται και έχουν γίνει αποδεκτά σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες στην Αμερική και την Αυστραλία. Τα προγράμματα αυτά έχουν στόχο να βοηθήσουν τους μαθητές να έχουν καλύτερες δεξιότητες ανάγνωσης, να μπορούν να διαβάζουν καλύτερα με την βοήθεια πρακτικής άσκησης, ενισχύοντας τους μαθητές σε συμμετοχή και δημιουργία κινήτρων. Η αξιολόγηση και η συνολική ερμηνεία όλων των παραπάνω ερευνών¹⁷⁸ δείχνει πως αυτές οι παρεμβάσεις επηρεάζουν προς την θετική κατεύθυνση στάσεις και συμπεριφορές και πετυχαίνουν καλύτερες δυνατότητες ανάγνωσης. Σε κάποιες μελέτες¹⁷⁹ επίσης, παιδιά μικρής ηλικίας που δεν είχαν πάει ακόμα στο σχολείο πραγματοποίησαν ασκήσεις γνώσεων ενώ ήταν παρόν στην τάξη ένας σκύλος. Αρκετά παιδιά εμφάνισαν βελτίωση στην μνήμη, μπορούσαν επίσης να ταξινομήσουν διάφορα

¹⁷³ Schuck S., Fine A. H. (2017.) School-based animal-assisted interventions for children with deficits in executive function.

¹⁷⁴ Martinez R., Fernandez A. (2010). *The social and economic impact of illiteracy: Analytical model and pilot study*.

¹⁷⁵ McCardle P., Chhabra V., Kapinus B. (2008). *Reading research in action: A teacher's guide for student success*. Baltimore, MD: Brookes.

¹⁷⁶ Organisation for Economic Co-operation and Development. (2010). *PISA 2009 results: What students know and can do. Student performance in reading, mathematics and science* (Vol. 1).

¹⁷⁷ Biancarosa G., Snow C. (2004). *Reading next: A vision for action and research in middle and high school literacy. A report to Carnegie Corporation of New York*.

¹⁷⁸ Hall S. S., Gee N. R., Mills D. S. (2016). Children reading to dogs: A systematic review of the literature. *PLoS ONE*

¹⁷⁹ Όπως αυτές συνοψίζονται στο Gee N. R., Fine A., Shuck S. (2015). Animals in educational settings: Research and application. In Fine A. (Ed.), *Animal assisted therapy: Theoretical foundations and guidelines for practice* (4th ed., pp. 195–210).

είδη, ήταν συμμορφωμένα στους κανόνες , και δεν έκαναν ευκολά λάθη σε σύγκριση όταν αντί για σκύλο υπήρχε η παρουσία ενός ανθρώπου ή ενός πλαστικού, ψεύτικου σκύλου.

Κατά τον ίδιο τρόπο μια παρόμοια μελέτη που ήθελε να διασταυρώσει και να συγκρίνει πως λειτουργεί και επιδρά όταν είναι παρών ένας ζωντανός σκύλος, και πως λειτουργεί η παρουσία ενός σκύλου ρομπότ, διαπιστώθηκε πως σε παιδιά μέχρι δέκα τεσσάρων ετών η ικανότητα μνήμη τους και η απόδοσή της είχε εμφανίσει μεγάλη βελτίωση, όταν παρών ήταν ο ζωντανός σκύλος και όχι ο σκύλος ρομπότ. Το επίπεδο μάθησης καθώς και η μαθησιακή απόδοση γενικότερα του μαθητή είχε ενισχυθεί σημαντικά όταν μέσα στην σχολική αίθουσα ήταν παρών ένας ζωντανός σκύλος. Αυτό έδειξαν διάφορες μελέτες που στόχευαν να αξιολογήσουν παραμέτρους της γνωστικής λειτουργίας. Σε κάθε περίπτωση τα ευρήματα θεωρήθηκαν αξιόλογα και σημαντικά ,τα οποία θα μπορούσαν να λειτουργήσουν ως κίνητρο για πιο ενδεδειγμένες μελέτες ερευνώντας σε βάθος ακόμα και τους ενδεχόμενους μηχανισμούς που προκαλούν αυτά τα αποτελέσματα.

Εκτός από τις επιδράσεις που είδαμε πιο πάνω, έχουν γίνει και μελέτες για το πως τα ζώα μπορούν να αποτελέσουν αφορμή για περισσότερη άθληση των παιδιών, η οποία σχετίζεται και με την ποιότητα της μάθησης. Οι Gee, Harris & Johnson¹⁸⁰ έκαναν μια σημαντική έρευνα πάνω σε αυτό το θέμα. Διαπίστωσαν πως όταν ήταν παρών ένας σκύλος, παιδιά σε ηλικία που δεν είχαν πάει στο σχολείο μπορούσαν να κάνουν δραστηριότητες πιο γρήγορα σύμφωνα με τις οδηγίες και με μεγάλη ακρίβεια. Αντίθετα όταν ήταν παρών άνθρωπος ή πλαστικός σκύλος παιχνίδι οι δραστηριότητες τους δεν είχαν την ίδια ταχύτητα και ακρίβεια.¹⁸¹ Τα συμπεράσματά που προκύπτουν από αυτές τις έρευνες είναι ότι, τα ζώα είναι ένας σημαντικός παράγοντας που μπορούν να επιδράσουν θετικά στην βελτίωση της ικανότητας μάθησης των παιδιών. Κι αυτό γιατί η παρουσία τους μπορεί να ενεργοποιήσει τα κίνητρα και την συμμετοχή των παιδιών.

¹⁸⁰ Gee N. R., Harris S. L., Johnson K. L. (2007). The role of therapy dogs in speed and accuracy to complete motor skills tasks for preschool children.

¹⁸¹ Gee N. R., Sherlock T. R., Bennett E. A., Harris S. L. (2009). Preschoolers' adherence to instructions as a function of the presence of a dog and motor skills task

4.4 Εκτελεστική Λειτουργία & Αυτορρύθμιση

Πολλές επιστημονικές ομάδες ¹⁸² υποστήριξαν πως μια άλλη παράμετρος που πρέπει να ερευνηθεί σχετικά με τις αλληλεπιδράσεις των ζώων με τους ανθρώπους, είναι κατά πόσο αυτές οι επιδράσεις επηρεάζουν την αυτορρύθμιση και την λειτουργία της εκτελεστικής δράσης του ατόμου γενικότερα. Υποστηρίζεται πως τα κίνητρα και η ικανότητα των μαθητών για δράση και να εκτελέσουν πράξεις, επηρεάζουν σε σημαντικό βαθμό την ικανότητά της μάθησης τους. Συγκεκριμένος ορισμός για την αυτορρύθμιση ¹⁸³ και τις εκτελεστικές δυνατότητες δεν μπορούμε να έχουμε, είναι γνωστό όμως στους εκπαιδευτικούς πως, για να έχει επιτυχία ο μαθητής πρέπει να έχει κάποια χαρακτηριστικά όπως πειθαρχία, να έχει αυτοέλεγχο και να είναι δημιουργικός και ευέλικτος. Αυτές οι έννοιες θεωρούνται ότι αποτελούν την βάση των εννοιών αυτορρύθμιση και εκτελεστική λειτουργία, όπως επίσης και το παιχνίδι με ιδέες. Αυτά, κάνουν τα παιδιά όταν χρειάζεται να απαντήσουν, να είναι συγκρατημένα και προσεκτικά και να αποφεύγουν τις παρορμητικές απαντήσεις. Επίσης τα βοηθάει να έχουν μεγαλύτερη συγκέντρωση ¹⁸⁴, να μπορούν να εξετάζουν εναλλακτικές επιλογές και να έχουν τις άμυνες να αντιστέκονται σε διάφορους πειρασμούς. Όλες αυτές οι ικανότητες που εμπεριέχονται στις έννοιες αυτορρύθμιση και εκτελεστική λειτουργία, είναι καθοριστικές για την συνολική ανάπτυξη του ατόμου σε όλους τους τομείς, στον ψυχικό, κοινωνικό και τον γνωστικό. Ταυτόχρονα όλες αυτές οι θετικές επιπτώσεις βοηθούν με την σειρά τους για καλύτερες βαθμολογίες στο σχολείο αλλά ακολουθούν το άτομο και αργότερα στην ζωή του ως ενήλικας. Μέχρι τις αρχές της ενηλικίωσης του ατόμου αυτές οι δεξιότητες υπάρχουν αλλά δεν έχουν την ανάλογη ωριμότητα. Η διαδικασία της μάθησης που λειτουργεί με βάση το συναίσθημα και τα κίνητρα αποτελούν -όπως ποινές ή αμοιβές- τις κύριες δεξιότητες που αναφέρονται στην αυτορρύθμιση και την εκτελεστική λειτουργία. Επίσης υπάρχουν και άλλες οι οποίες όμως σχετίζονται με θέματα λογικής ή προβλήματα σχετικά με την μάθηση.

Παρόλο που υπάρχουν έρευνες που εξετάζουν αναλυτικά και με ακρίβεια τις επιδράσεις μεταξύ ανθρώπου και ζώου σχετικά με την αυτορρύθμιση, εκείνο που

¹⁸² Blair C., Raver C. C. (2015). School readiness and self-regulation: A developmental psychobiological approach, Graziano P. A., Reavis R. D., Keane S. P., Calkins S. D. (2007). The role of emotion regulation in children's early academic success, Shields A., Dickstein S., Seifer R., Giusti L., Dodge Magee K., Spritz B. (2001). Emotional competence and early school adjustment: A study of preschoolers at risk.

¹⁸³ Griffin J. A., Freund L. S., McCardle P., DelCarmen-Wiggins R., Haydon A. (2016). Introduction to executive function in preschool-age children.

¹⁸⁴ Diamond A. (2016). Why improving and assessing executive functions early in life is critical.

διαπιστώθηκε από τα ευρήματα είναι πως αυτές οι παρεμβάσεις, όπου υπάρχει η παρουσία των ζώων και στοχεύουν στην αυτορρύθμιση¹⁸⁵ και την εκτελεστική λειτουργία, έχει φανεί ότι έχουν σημαντικές επιδράσεις και λειτουργούν θετικά σε παιδιά με διαταραχή (ελλειμματικής προσοχής και υπερκινητικότητας) ΔΕΠΥ¹⁸⁶ και αυτισμό¹⁸⁷.

Οι επιστήμονες Ling, Kelly & Diamond¹⁸⁸ έκαναν την πρόταση το μοντέλο του Diamond¹⁸⁹, το οποίο στοχεύει να βελτιώσει αυτές τις δυο σημαντικές δεξιότητες, όπως είναι η αυτορρύθμιση και οι εκτελεστικές δεξιότητες, να εφαρμοστεί για ειδικά προγράμματα και για συγκεκριμένες παρεμβάσεις μέσα σε σχολικές μονάδες με στόχο να βελτιωθούν οι δεξιότητες αυτές. Επίσης¹⁹⁰ μας δίνουν είδη παρεμβάσεων καθώς και ιδιότητες αυτών, που είναι περισσότερο δεκτικές σε προγράμματα όπου υπάρχει η παρουσία ζώων, με στόχο την βελτίωση της αυτορρύθμισης. Επιπλέον τονίζουν ότι είναι αναγκαία η πρακτική εξάσκηση, η οποία θα αυξάνεται σταδιακά με στόχο την αύξηση των καθηκόντων που αναλαμβάνουν τα παιδιά. Αυξάνοντας το χρόνο που θα εξασκούνται, σε συνδυασμό με την αύξηση της δυσκολίας στις δραστηριότητες των παιδιών, έχει ως αποτέλεσμα να ελαττωθεί το άγχος και να έχουμε καλύτερη ενσωμάτωση των παιδιών στο κοινωνικό τους περιβάλλον. Υπάρχουν ερευνητές¹⁹¹ που παρουσιάζουν και εξηγούν με ποιο τρόπο η αυτορρύθμιση και το παιχνίδι είναι ιδιαίτερα χρήσιμα, διότι « ξεκλειδώνουν» και ενισχύουν την ετοιμότητα των παιδιών στο σχολείο, ειδικά σε παιδιά μικρότερα που δεν έχουν πάει ακόμα στο σχολείο.

Με βάση αυτή την διαπίστωση, όταν σε παρεμβάσεις υπάρχει παρουσία ζώων σε προγράμματα που περιέχουν δραστηριότητες με παιχνίδι, λειτουργεί θετικά για την ανάπτυξη αυτορρύθμισης σε παιδιά. Έχοντας στοιχεία από άλλες έρευνες, τέτοιες παρεμβάσεις επηρεάζουν την αυτορρύθμιση, όπως για παράδειγμα τον έλεγχο του

¹⁸⁵ Borgi M., Loliva D., Cerino S., Chiarotti F., Venerosi A., Bramini M., . . . Cirulli F. (2016). Effectiveness of a standardized equine-assisted therapy program for children with autism spectrum disorder

¹⁸⁶ Schuck S. E., Emmerson N., Fine A. H., Lakes K. D. (2015). Canine assisted therapy for children with ADHD: Preliminary findings from the positive assertive cooperative kids (PACK) study.

¹⁸⁷ Schuck S. E., Emmerson N., Fine A. H., Lakes K. D. (2015). Canine assisted therapy for children with ADHD: Preliminary findings from the positive assertive cooperative kids (PACK) study.

¹⁸⁸ Ling D., Kelly M., Diamond A. (2016). Human–animal interaction and the development of executive functions.

¹⁸⁹ Ling D., Kelly M., Diamond A. (2016). Human–animal interaction and the development of executive functions.

¹⁹⁰ Ling, Kelly & Diamond, ό.π.

¹⁹¹ Rajan A., Gee N. R., Golinkoff R. M., Hirsch-Pasek K. (2017.) Children’s play, self-regulation, and human-animal interaction in early childhood learning

άγχους ,την δημιουργία ηρεμίας, την αντιμετώπισή του φόβου, έλεγχο και ρύθμιση του στρες και παράλληλα ανάπτυξη αποδεκτών κοινωνικών συμπεριφορών¹⁹².

Με βάση την έρευνα, η οποία αποδεικνύει πως η άθληση παίζει σημαντικό ρόλο στην βελτίωση της γνωστικής ανάπτυξης του ατόμου, οι ερευνητές, οι Rajan et al.¹⁹³ υποστηρίζουν πως αθλητικές δραστηριότητες με την παρουσία ζώων, που έχουν στόχο την καλύτερη φυσική κατάσταση και σωματική υγεία, μπορούν με έμμεσο τρόπο να συμβάλουν σε παιδιά προσχολικής ηλικίας στην βελτίωση των μαθησιακών τους δεξιοτήτων και της αυτορρύθμισης.

¹⁹² Beetz A., Uvnas-Moberg K., Julius H., Kotrschal K. (2012). Psychosocial and psychophysiological effects of human–animal interactions: The possible role of oxytocin, Hergovich A., Monshi B., Semmler G., Zieglmayer V. (2002).The effects of the presence of a dog in the classroom.

¹⁹³ Rajan et al., ό.π.

ΣΥΖΗΤΗΣΗ -ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η επίδραση που έχουν τα κατοικίδια στην ανάπτυξη παιδιών και των εφήβων θεωρείται ένα χώρος έρευνας που αφήνει πολλές υποσχέσεις για το μέλλον με πολλά ενδιαφέροντά αποτελέσματα. Στην παρούσα εργασία έγινε μια ανασκόπηση των στοιχείων σχετικά με τις επιπτώσεις της ιδιοκτησίας κατοικίδιων ζώων στη συναισθηματική, συμπεριφορική, γνωστική, εκπαιδευτική και κοινωνική ανάπτυξη. Συνολικά, τα στοιχεία δείχνουν ότι η κατοχή κατοικίδιων ζώων, και ειδικότερα η κατοχή σκύλων, μπορεί να ωφελήσει αυτά τα αποτελέσματα για τα παιδιά και τους εφήβους. Ωστόσο, τα στοιχεία είναι σχετικά ανάμεικτα λόγω του μεγάλου φάσματος διαφορετικών μεθοδολογικών προσεγγίσεων και της διαφορετικής προσέγγισης των μελετών.

Πιο αναλυτικά, σε ό,τι αφορά στα αποτελέσματα που έχουν σχέση με τον συναισθηματικό κόσμο εφήβων και παιδιών σε σχέση με τα κατοικίδια, διαπιστώθηκαν τα εξής:

1. Συνολικά, τα τρέχοντα στοιχεία δείχνουν ότι τα ζώα συντροφιάς μπορεί να είναι ευεργετικά όσον αφορά την πρόληψη του άγχους αποχωρισμού και του κοινωνικού άγχους, τόσο στα παιδιά όσο και στους εφήβους¹⁹⁴. Παρόλα αυτά είναι αναγκαίο να γίνει περισσότερη έρευνα, γιατί τα αποτελέσματα που βρέθηκαν μέχρι τώρα δεν αντιπροσωπεύουν τους εφήβους και γενικότερα τα μεγαλύτερα παιδιά.¹⁹⁵ Επίσης δεν είναι γνωστό με βεβαιότητα, πως τα σκυλιά καταφέρνουν να μειώσουν τα άγχος στα παιδιά. Επίσης υπάρχουν λίγα στοιχεία για οποιεσδήποτε άλλες επιπτώσεις από άλλους τύπους κατοικίδιων ζώων.

Σχετικά με την κατάθλιψη δεν υπάρχει επαρκής έρευνα που να ερευνά, κατά πόσο η κατοχή ζώων συντροφιάς επηρεάζει τα παιδιά, κυρίως σε ηλικίες που είναι κάτω από οκτώ χρόνων. Επίσης τα ευρήματα για την κατάθλιψη παρουσιάζουν ποικιλία, όπως συμβαίνει και στην περίπτωση που ερευνούμε το άγχος. Όμως στις νεότερες ηλικίες τα πράγματα διαφέρουν, και αυτό γιατί εξαιτίας της υψηλότερης προσκόλλησης και φροντίδας των ζώων συντροφιάς¹⁹⁶, αναπτύσσεται μια πιο σημαντική σχέση με το

¹⁹⁴ Gadowski, A.M.; Scribani, M.B.; Krupa, N.; Jenkins, P.; Nagykaldi, Z.; Olson, A.L. Pet dogs and children's health: Opportunities for chronic disease prevention? *Prev. Chronic Dis.* **2015**, *12*, 1–10.

¹⁹⁵ Vidović, V.V.; Štetić, V.V.; Bratko, D. Pet ownership, type of pet and socio-emotional development of school children. *Anthrozoös* **1999**, *12*, 211–217.

¹⁹⁶ Davis, J.H. Pet care during preadolescence: Developmental considerations. *Child Care Health Dev.* **1987**, *13*, 269–276.

κατοικίδιο, με συνέπεια να έχουμε περισσότερα ψυχικά οφέλη, όπως είναι και η εξάλειψη της κατάθλιψης, σε σχέση με μια απλή κατοχή ζώου. Η πρόταση τελικά που έχει κυριαρχήσει είναι ότι, η κατοχή ζώων συντροφιάς από εφήβους ψυχικά αδύναμους και ευάλωτους μπορεί να τους μειώσει την κατάθλιψη, ενώ παιδιά που είναι σε ηλικία πριν το σχολείο, η κατοχή ζώου συντροφιάς, όπως για παράδειγμα ένας σκύλος, και η προσκόλληση σε αυτό, τα θωρακίζει από καταθλιπτικά επεισόδια που θα εμφανιστούν αργότερα σε μεγαλύτερες ηλικίες.

Συμπερασματικά η προσκόλληση των παιδιών μικρότερης ηλικίας στα ζώα συντροφιάς μπορεί να λειτουργήσει προληπτικά και να αποτελέσει ασπίδα προστασίας από καταθλιπτικά σύνδρομα.

2. Σχετικά με την συναισθηματική ανάπτυξη και υγεία, αυτό που έχουν μελετήσει περισσότερο οι επιστήμονες είναι, πως η κατοχή ζώων συντροφιάς¹⁹⁷ συμβάλει αποφασιστικά στην ανάπτυξη θετικής αυτοεκτίμησης σε εφήβους και παιδιά.

Πιο συγκεκριμένα εμφάνισαν πολύ μεγάλη εξέλιξη στην θετική τους αυτοεκτίμηση παιδιά που είχαν στην κατοχή τους ζώα συντροφιάς, και είχαν μεγαλώσει μαζί με αυτά, και μακροπρόθεσμα εξελίχθηκαν σε ενήλικες κοινωνικούς και ισορροπημένους, σε σύγκριση με παιδιά που δεν είχαν μεγαλώσει μαζί με κατοικίδια ζώα.¹⁹⁸ Αυτό που υποστηρίζει μια άλλη έρευνα¹⁹⁹, είναι ότι μεταξύ της αυτοεκτίμησης και της ιδιοκτησίας ζώων συντροφιάς, η προσκόλληση λειτουργεί ως μεσολαβητής. Οπότε αυτό που συμπεραίνεται είναι ότι μεταξύ αυτοεκτίμησης και προσκόλλησης με το κατοικίδιο υπάρχει σχέση. Παρόλα αυτά δεν συμφωνούν όλες οι έρευνες με αυτά τα συμπεράσματα διότι, αν και δεν υπήρχε κανένα ποσοστό προσκόλλησης με ζώα συντροφιάς, κάτοχοι κατοικίδιων παρουσίασαν υψηλούς δείκτες αυτοεκτίμησης. Έχουν αναφερθεί διάφορες ηλικίες, οι οποίες θεωρούνται ότι δέχονται τις μεγαλύτερες επιδράσεις από την κατοχή ζώων συντροφιάς, όσο αναφορά το βαθμό αυτοεκτίμησης που αναπτύσσουν.²⁰⁰ Τα αποτελέσματα συγκλίνουν πως η κατοχή κατοικίδιων ζώων

¹⁹⁷ Endenburg, N.; van Lith, H.A. The influence of animals on the development of children. *Vet. J.* **2011**, *190*, 208–214

¹⁹⁸ Triebenbacher, S.L. The relationship between attachment to companion animals and self-esteem: A developmental perspective. In *Companion Animals in Human Health*; Turner, C.C.W.D.C., Ed.; SAGE Publications Ltd.: Thousand Oaks, CA, USA, 1998; pp. 135–148

¹⁹⁹ Paul, E.S.; Serpell, J.A. Obtaining a new pet dog: Effects on middle childhood children and their families. *Appl. Anim. Behav. Sci.* **1996**, *47*, 17–29.

²⁰⁰ Van Houtte, B.A.; Jarvis, P.A. The role of pets in preadolescent psychosocial development. *J. Appl. Dev. Psychol.* **1995**, *16*, 463–479.

έχει μεγαλύτερη επίδραση σε παιδιά με ηλικία μικρότερη από τα έξη έτη και σε εφήβους πάνω από τα δέκα έτη.

Όσο αφορά τα αισθήματα μοναξιάς που νοιώθουν τα παιδιά, τα ζώα συντροφιάς σύμφωνα με τις πιο πολλές απόψεις, μπορούν να λειτουργήσουν θετικά ως ασπίδα απέναντί της. Άνθρωποι που είχαν καλύτερη σχέση με τα κοινωνικά τους δίκτυα, σχετιζόταν με προσκόλληση σε ζώα συντροφιάς. Αυτό μας δείχνει πως η προσκόλληση σε ζώα συντροφιάς επιδρά, ώστε οι άνθρωποι αυτοί να αναπτύσσουν καλύτερες σχέσεις με ανθρώπους και με ζώα, αλλά χωρίς αυτό να είναι απόλυτο.

Σημαντικά είναι τα αποτελέσματα που αφορούν την συναισθηματική υγεία, σε πειράματα που έγιναν με σκύλους σε παιδιά σχολικής ηλικίας με ανασφάλεια και άγχος.²⁰¹ Όπως παρατηρήθηκε μετά από μια κατάσταση που προκάλεσε στρες, η παρουσία σκύλου μπόρεσε να ελαττώσει την ποσότητα κορτιζόνης και να την κατεβάσει σε πιο χαμηλούς δείκτες στο σάλιο των παιδιών.

Το συμπέρασμα που εξάγουμε από αυτό το γεγονός είναι πως η παρουσία σκύλου μπορεί να βοηθήσει αγχώδη και ανασφαλή παιδιά. Μπορούν να διαχειριστούν καλύτερά το άγχος τους με ένα ζωντανό σκύλο που τον θεωρούν φίλο τους, παρά με την παρουσία ανθρώπου ή σκύλου πλαστικού-παιχνίδι. Αν και δεν μπορούμε να βεβαιώσουμε με σαφήνεια²⁰², έχει υποστηριχθεί πως και η σωματική επαφή με τα ζώα συντροφιάς μπορεί να λειτουργήσει θετικά για την μείωση του στρες. Το περίεργο ήταν γιατί η κατοχή σκύλου έχει τέτοια ευεργετικά αποτελέσματα στην καταπολέμηση του άγχους, Η απάντηση ήταν πως ο σκύλος λειτουργούσε καταλυτικά²⁰³, δηλαδή η παρουσία του λειτουργούσε ως κίνητρο για να προκληθεί συζήτηση και να απομακρυνθεί το άγχος για κοινωνικές σχέσεις. Ένας άλλος παράγοντας που επηρεάζει είναι η επίδραση των ορμονών. Η συντροφιά σκύλου γενικότερα βοηθάει να μειωθεί η κορτιζόνη στο σάλιο του παιδιού, η οποία όπως ξέρουμε είναι δείκτης επιπέδου άγχους, πράγμα που βοηθάει ουσιαστικά στην αντιμετώπιση του στρες.²⁰⁴

²⁰¹ Beetz, A.; Julius, H.; Turner, D.; Kotrschal, K. Effects of social support by a dog on stress modulation in male children with insecure attachment. *Front. Psychol.* **2012**, 3, 352.

²⁰² Gee, N.R.; Friedmann, E.; Coglitore, V.; Fisk, A.; Stendahl, M. Does physical contact with a dog or person affect performance of a working memory task? *Anthrozoös* **2015**, 28, 483–503.

²⁰³ Melson, G.F. Principles for human-animal interaction research. In *How Animals Affect Us: Examining the Influence of Human-Animal Interaction on Child Development and Human Health*; McCardle, P.M.S., Griffin, J.A., Maholmes, V., Eds.; American Psychological Association: Washington, DC, USA, 2011.

²⁰⁴ Beetz, A.; Uvnäs-Moberg, K.; Julius, H.; Kotrschal, K. Psychosocial and psychophysiological effects of human-animal interactions: The possible role of oxytocin. *Front. Psychol.* **2012**, 3, 234.

Θεωρείται πως είναι πολύ καθοριστικό, το ότι η σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ παιδιού και σκύλου λειτουργεί ως φραγμός στα συναισθηματικά προβλήματα παιδικής ηλικίας και να μην μετατραπούν σε σοβαρά ψυχολογικά προβλήματα και διαταραχές στην εφηβική αλλά και ως ενήλικας. Αυτό οφείλεται στο ότι η κατοχή ζώου παρέχει υποστήριξη και συναισθηματική αντοχή. Αυτό φαίνεται να έχει επίδραση σε κοινωνικές ομάδες αδύναμες και ευάλωτες, όπως νέοι ή άνθρωποι που δεν έχουν μόνιμη κατοικία, διότι συνήθως αυτές οι κατηγορίες ανθρώπων αναπτύσσουν σχέση αγάπης²⁰⁵ με το ζώο συντροφιάς, δίνοντας τους έτσι συναισθηματική στήριξη. Επίσης παιδιά που πάσχουν από βαριές ασθένειες, από σωματικές ασθένειες, τα ζώα συντροφιάς καταφέρνουν να αλλάξουν την ψυχική διάθεση και να μειώσουν τις κρίσεις κατάθλιψης. Το σίγουρο είναι πως χρειαζόμαστε πιο πολλές έρευνες για το αν έχει τα ίδια αποτελέσματα η κατοχή κατοικίδιων στα παιδιά. Τα κατοικίδια ζώα κάνουν τα παιδιά να αισθάνονται ευτυχισμένα με τον εαυτό τους, δημιουργώντας εικόνες αισιοδοξίας και αυτοπεποίθησης.²⁰⁶ Αυτά τα αποτελέσματα παρουσιάζονται σε όλες τις κοινωνίες ακόμα και σε αυτές που θεωρούνται μη ανεπτυγμένες. Το σημαντικότερο όμως είναι πως δίνουν ελπίδα, στο ότι η κατοχή ζώων συντροφιάς μπορεί να καθιερωθεί ως μια μέθοδος που μπορεί να καλλιεργήσει την αυτοεκτίμηση σε παιδιά και εφήβους.

Αυτές τις απόψεις επιβεβαιώνουν και παρεμβάσεις που γίνονται με άλογα στο πλαίσιο θεραπειών. Διαπιστώθηκε κυρίως υψηλή κοινωνική υποστήριξη. Τα άλογα και τα σκυλιά είναι εκείνα τα ζώα που η κατοχή τους έχει παρατηρηθεί, ότι δημιουργούν τις προϋποθέσεις στους κατόχους τους για καλύτερες κοινωνικές επαφές, να μεγαλώσουν το κοινωνικό τους κύκλο, και ταυτόχρονα να βελτιώσουν τα συναισθήματά τους και την αυτοεκτίμησή τους.

Γενικότερα όλες οι έρευνες συγκλίνουν στην άποψη πως τα ζώα συντροφιάς ενισχύουν ξεκάθαρα και αυξάνουν την αντοχή και την αυτοεκτίμηση των εφήβων και των παιδιών. Ένα σημαντικό πρόβλημα των εφήβων όπως γνωρίζουμε από την εμπειρία μας είναι η απομόνωση και η μοναξιά. Πρέπει λοιπόν αυτές οι καταστάσεις να αντιμετωπίζονται έγκαιρα, διαφορετικά υπάρχει κίνδυνος αυτές οι καταστάσεις να μετατραπούν σε σοβαρά συναισθηματικά και σωματικά προβλήματα, όπως είναι η μειωμένη αυτοπεποίθηση και αυτοεκτίμηση, το άγχος και η κατάθλιψη και ταυτόχρονα

²⁰⁵ Rhoades, Winetrobe, Rice, ό.π.

²⁰⁶ Bryant, ό.π.

να επηρεάζουν και τις σχολικές επιδόσεις των παιδιών και των εφήβων. Θα μπορούσαμε να πούμε, πως τα κατοικίδια θα μπορούσαν να αποτελέσουν και μια στρατηγική που στοχεύει στην αντιμετώπιση αυτών των συμπτωμάτων που αναφέραμε παραπάνω, καθώς μπορούν να γίνουν και μέσα θεραπείας.²⁰⁷ Τα επικριτικά σχόλια και η έλλειψη στοργής επηρεάζουν σημαντικά τα παιδιά και είναι κάτι που τα επηρεάζει. Τα κατοικίδια μπορούν να καλύψουν αυτές τις ανάγκες των παιδιών, γιατί προσφέρουν στοργή και αγάπη χωρίς προσκόμματα. Αυτοί είναι οι σημαντικότεροι λόγοι που δικαιολογούν τις απόψεις, πως οι έφηβοι και τα παιδιά με ζώα συντροφιάς αισθάνονται λιγότερη μοναξιά και αισθάνονται λιγότερο μοναχικά. Αυτό που έχει υποστηριχθεί από πιο παλιά, είναι ο τρόπος της γονικής φροντίδας. Οικογένειες που πιστεύουν στην προσφορά των κατοικίδιων εμπλέκονται στην φροντίδα τους και συμβάλλουν στην κοινωνικοποίηση, την αυτονομία, και την ευθύνη, σε σχέση με οικογένειες που δεν είχαν ζώα. Μπορεί όμως τα ζώα συντροφιάς να επηρεάσουν την κοινωνικοποίηση του παιδιού ανεξάρτητα με τον τρόπο και βαθμό εμπλοκής της οικογένειας σε αυτό, αρκεί μόνο να υπάρχει κατοικίδιο στο σπίτι.²⁰⁸

3. Σχετικά με τις επιδράσεις των ζώων συντροφιάς πάνω στην συμπεριφορά των εφήβων και το παιδιών δεν μπορούμε να δώσουμε μια ξεκάθαρη απάντηση. Τα αποτελέσματα πολλών και διαφορετικών ερευνών που έχουν γίνει κατά καιρούς δεν μπορούν να μας δώσουν μια σίγουρη και αντιπροσωπευτική απάντηση, σχετικά με το αν η αύξηση της ικανότητας των παιδιών να αντιλαμβάνονται, έχει σχέση και συνδέεται με την κατοχή κατοικίδιων, καθώς και με την προσκόλληση, λαμβάνοντας πάντα υπόψη βέβαια τις δυνατότητες της κάθε ηλικίας²⁰⁹..

Καμία έρευνα δεν μπόρεσε να αποδείξει πως η κατοχή ενός σκύλου έχει προοδευτικά επίδραση μέσα στο χρόνο στην συμπεριφορά ενός παιδιού, γιατί αυτό που διαπιστώθηκε είναι πως η επίδραση στην συμπεριφορά του παιδιού θα μεταβληθεί και θα διαπιστωθούν αλλαγές, μόνο όταν μια οικογένειά θα έχει για πρώτη φορά στην κατοχή της ένα κατοικίδιο.²¹⁰ Ωστόσο, υπάρχουν και αποτελέσματα ερευνών τα οποία υποστηρίζουν πως οικογένειες οι οποίες είχαν κατοικίδια και τα φρόντιζαν

²⁰⁷ Rew, L. Friends and pets as companions: Strategies for coping with loneliness among homeless youth. *J. Child Adolesc. Psychiatr. Nurs.* **2000**, 13, 125–132.

²⁰⁸ Black, K. The relationship between companion animals and loneliness among rural adolescents. *J. Pediatr. Nurs.* **2012**, 27, 103–112.

²⁰⁹ Melson, ό.π.

²¹⁰ Gadomski et al., ό.π.

παρατηρήθηκε πως είχαν θετικά αποτέλεσμα συμπεριφορών που χαρακτηρίζονται από ωριμότητα, όπως είναι η ανάληψη ευθύνης²¹¹.

Συμπερασματικά όταν υπάρχει ζώο συντροφιάς μέσα στην οικογένεια, υπάρχει ανάγκη για την φροντίδα του και ευθύνη για τις ανάγκες του. Οι ευθύνες λοιπόν που προκύπτουν από την κατοχή του κατοικίδιου, μπορούν να καλλιεργήσουν τα παιδιά και να διαμορφώσουν χαρακτήρες που τους χαρακτηρίζει η αυτοδυναμία και η ανεξαρτησία.²¹² Για πιο ασφαλή συμπεράσματα απαιτείται μια πιο αντικειμενική έρευνα για τις επιδράσεις στην συμπεριφορά. Η εξέλιξη στη μόρφωση που θα αναπτύξει μελλοντικά ένα παιδί ή ένας έφηβος, επηρεάζεται από την συμπεριφορά που θα έχει σε αυτή την ηλικία. Είναι απαραίτητο λοιπόν να γίνει μια γενικότερη έρευνα που θα ερευνά τις σχέσεις με τα ζώα συντροφιάς, και ποιες επιπτώσεις θα είχαν αυτές στην συμπεριφορά του ατόμου γενικότερα. Επίσης άλλες αναφορές σχετικά με θέματα κατοικίδια και τη συμπεριφορά, υποστηρίζουν πως έχει παρατηρηθεί λιγότερη επιθετικότητα, λιγότερη επιθετική συμπεριφορά και βία καθώς και στοιχεία ηθικής και κοινωνικής προόδου και ανάπτυξης.

Από παλιότερα γνωρίζουμε πως, η συμπεριφορά ενός παιδιού ή ενός εφήβου μας προϋδεάζει για την προσωπικότητα που θα αναπτύξει ως ενήλικος. Αυτό έχει διαπιστωθεί σε άτομα που είχαν μια συμπεριφορά διασπαστική κατά την διάρκεια της εφηβικής ηλικίας, η οποία εξελίχθηκε σε αντικοινωνική ως ενήλικας²¹³.

Συμπερασματικά λαμβάνοντας υπόψη όλα τα παραπάνω διαπιστώνουμε, πως η κατοχή ζώων συντροφιάς προσφέρουν σημαντικές υπηρεσίες σε θέματα που αφορούν την διαμόρφωση μια ισορροπημένης συμπεριφοράς του παιδιού και του εφήβου, που με την σειρά της θα αποτελέσει την βάση για τον σχηματισμό ολοκληρωμένων κοινωνικά προσωπικοτήτων στην ενήλικη ζωή. Άρα είναι χρήσιμο τα ζώα συντροφιάς να υπάρχουν και κυρίως εκεί που κρίνεται απαραίτητο, σαν πρώτη παρέμβαση για να προληφθούν δυσάρεστες καταστάσεις.

4. Αναφερθήκαμε στις επιπτώσεις στον συναισθηματικό και ψυχικό κόσμο των παιδιών από τα κατοικίδια. Όμως εκτός από αυτά, τα κατοικίδια μπορούν να προσφέρουν και στην γνωστική ανάπτυξη. Από την απλή κατοχή κατοικίδιων μέχρι

²¹¹ Endenburg, van Lith, ό.π., Van Houtte, B.A.; Jarvis, P.A. The role of pets in preadolescent psychosocial development. *J. Appl. Dev. Psychol.* **1995**, 16, 463–479. Rew, 2000

²¹² Van Houtte, Jarvis, ό.π.

²¹³ Simonoff, E.; Elander, J.; Holmshaw, J.; Pickles, A.; Murray, R.; Rutter, M. Predictors of antisocial personality: Continuities from childhood to adult life. *Br. J. Psychiatry* **2004**, 184, 118–127.

την κατάσταση προσκόλλησής σε αυτά καθώς και η φροντίδα τους ,πολλές έρευνες έχουν δείξει πως έχουν παρατηρηθεί καλύτερα επίπεδα κοινωνικής ανάπτυξης. Σε αυτή εντάσσονται και δυνατότητες γνωστικές, όπως λύση δύσκολων προβλημάτων²¹⁴, η ικανότητα λήψης απόφασης, καθώς και συμπεριφορές που δηλώνουν αυτοδυναμία, χαρακτηριστικά που δεν υπήρχαν σε παιδιά που δεν είχαν επαφή με κατοικίδια²¹⁵..

Ωστόσο, άλλες περιοχές της γνωστικής λειτουργίας δεν επηρεάστηκαν με τον ίδιο τρόπο. Δηλαδή δεν εντοπίστηκαν από τις έρευνες που έχουν γίνει κάποιες διαφορές ανάμεσα στα παιδιά που είχαν σκύλο, και σε αυτά που δεν είχαν ,όπως για παράδειγμα στην προσοχή.²¹⁶ Ωστόσο θα πρέπει να είμαστε πολύ προσεκτικοί στο πως, με ποιο τρόπο δηλαδή γίνεται η ανάγνωση και η ερμηνεία των αποτελεσμάτων. Η προσοχή μας πρέπει να επικεντρωθεί στο ότι πολλές έρευνες δεν έχουν την δυνατότητα να αποδείξουν αν υπάρχει κάποια αιτιώδης σχέση, καθώς επίσης πολλές έρευνες μπορεί να επηρεάζονται από παράγοντες που δημιουργούν σύγχυση και οι οποίοι δεν ελέγχονται. Συνεπώς δεν μπορούμε να βγάλουμε ασφαλή συμπεράσματα, πως η καθοδηγούμενη φροντίδα ζώων συντροφιάς έχει καίριες επιπτώσεις στην γνωστική ανάπτυξη, δηλαδή στην απόκτηση πιο σύνθετης σκέψης ανωτέρου επιπέδου και την ικανότητα για την επίλυση πιο σύνθετων προβλημάτων. Πρέπει να λάβουμε υπόψη μας πως αυτές οι δεξιότητες που αναφέρθηκαν πιο πάνω να μην έχουν σχέση με την καθοδηγούμενη φροντίδα των γονέων για τα ζώα συντροφιάς, αλλά με την καθοδήγηση των γονέων, της οικογένειας γενικότερα προς τα παιδιά. Επίσης είναι σημαντικό να έχουμε υπόψη μας, ότι κάποιοι άλλοι παράγοντες που προκαλούν σύγχυση πρέπει να τους αποκλείσουμε, όπως είναι το κλίμα και η ποιότητα του περιβάλλοντος γενικότερα της οικογένειας, η οποία έχει σχετιστεί με τη γνωστική ανάπτυξη παιδιών που δεν έχουν πάει ακόμα στο σχολείο.²¹⁷.

Επίσης η ίδια έρευνα θεωρεί την κατοχή ζώων συντροφιάς και την αλληλεπίδραση που δημιουργείται με τα ζώα, πως οι παράγοντες αυτοί, έχουν καταλυτικό ρόλο και επιδρούν σημαντικά στην πρόοδο και στην βελτίωση της μάθησης και στους δυο τομείς

²¹⁴ Maruyama, M. *The Effects of Animals on Children's Development of Perspective-Taking Abilities*; ProQuest Information & Learning: Ann Arbor, MI, USA, 2011.

²¹⁵ Poresky, R.H.; Hendrix, C. Companion animal bonding, children's home environments, and young children's social development. In *Proceedings of the 21st National Biennial Meeting of the Society for Research in Child Development*, Kansas City, MO, USA, 27–30 April 1989.

²¹⁶ Gadowski, et al., ό.π.

²¹⁷ Bradley, R.H.; Caldwell, B.M. The relation of infants' home environments to achievement test performance in first grade: A follow-up study. *Child Dev.* **1984**, *55*, 803–809.

ανάπτυξης ,δηλαδή τον ψυχοκοινωνικό αλλά και στον γνωστικό.²¹⁸ Αυτό που δεν έχει γίνει κατανοητό είναι, ποιοι είναι εκείνοι οι μηχανισμοί, εκείνοι οι παράγοντες οι οποίοι είναι υπεύθυνοι για την αλλαγή που προκαλείται από την αλληλεπίδραση με τα ζώα συντροφιάς.

Η θεωρητική υπόθεση που έχει εκφραστεί πάνω σε αυτό το θέμα ,που όμως δεν έχει δοκιμαστεί για να αποδειχθεί, είναι ότι με την βοήθεια της κοινωνικής υποστήριξης καθώς και με την βοήθεια του λιγότερου άγχους και του στρες, οι πιο αναπτυγμένες λειτουργίες που αφορούν την γνωστική ανάπτυξη, με την σειρά τους επιδρούν θετικά τόσο την συμπεριφορά αλλά και τις ακαδημαϊκές επιδόσεις. Πολλές έρευνες όμως έχουν υποστηρίξει πως τα ζώα συντροφιάς συμβάλλουν αποτελεσματικά στην πιο γρήγορη ανάπτυξη και εξέλιξη και στις τέσσερις περιόδους, οι οποίες αναφέρονται στην γνωστική ανάπτυξη. Καθώς τα ζώα θεωρούνται «προβλέψιμα απρόβλεπτα»²¹⁹, το πως συμπεριφέρονται απέναντι στο παιδί που παρατηρεί, είναι το κλειδί και ο δρόμος της μάθησης, το οποίο η θεωρία της γνωσιακής ανάπτυξης υποστηρίζει ότι αντιπροσωπεύει. Και αυτά είναι οι καινούργιες πληροφορίες, δηλαδή η μη τήρηση των καθιερωμένων σχημάτων, καθώς και αυτό που λέγεται γνωστική ασυμφωνία.²²⁰ Όμως και αυτή η άποψη δεν έχει υπολογίσει, πως τα ζώα συντροφιάς διαφέρουν συμπεριφορικά μεταξύ τους σημαντικά, άρα πρέπει να αποδειχθεί από την εμπειρία. Τα παιδιά μικρότερης ηλικίας με την πάροδο του χρόνου μαθαίνουν και αντιλαμβάνονται, τι είναι οι κοινωνικές σχέσεις, και η αλληλεπίδραση με τα ζώα συντροφιάς έχει παρατηρηθεί ότι βελτιώνει την ανάπτυξη που αφορά τον γνωστικό τομέα ανάπτυξης των μικρότερων παιδιών. Αυτή την άποψη υποστηρίζει η έρευνα που υπάρχει γύρω από αυτό το θέμα.²²¹

Η εισαγωγή παιδιών σε περιβάλλον με ζώα κατά τη διάρκεια μιας τόσο ευαίσθητης περιόδου, μπορεί να αποφέρει βέλτιστα αποτελέσματα όσον αφορά την αύξηση της ικανότητάς τους στο να μπορούν να ενισχύουν την γνωστική αλλά και την κοινωνική τους ανάπτυξη²²², όπως είναι η ικανότητα λήψης αποφάσεων, που όμως για να αποδεχθούμε αυτή την άποψη, ίσως χρειάζεται περισσότερη εμπειρική έρευνα. Σε αυτούς του παράγοντες και τους μηχανισμούς περιλαμβάνεται και η κατοχή ζώων

²¹⁸ Gee et al., ό.π., Gee et al., ό.π., Gee et al., ό.π., Gee et al., ό.π.

²¹⁹ Melson, ό.π.

²²⁰ Endenburg, van Lith, ό.π.

²²¹ Maruyama, M. *The Effects of Animals on Children's Development of Perspective-Taking Abilities*; ProQuest Information & Learning: Ann Arbor, MI, USA, 2011.

²²² Maruyama, ό.π.

συντροφιάς, τα οποία έχει υποστηριχθεί πως δυναμώνουν την ικανότητα του παιδιού για πρόοδο και αναδιοργάνωση της σκέψης, διαμορφώνοντας νέες πιο βελτιωμένες δομές γνωστικής ανάπτυξης. Επίσης αυτό που υποστηρίζεται είναι πως, οι κοινωνικές και γνωστικές ικανότητες ενισχύονται εξαιτίας της εξάσκησης που γίνεται στην επίλυση προβλημάτων, καθώς το παιδί θεωρεί τα ζώα συντροφιάς του ως σωματικό παιχνίδι²²³.

5. Η παρουσία των κατοικίδιων ζώων, επηρεάζει τις σχολικές επιδόσεις και τα εκπαιδευτικά αποτελέσματα των παιδιών και των εφήβων. Ίσως σε πολλά παιδιά τα κατοικίδια ζώα να αποτελούν για αυτά, ένα πολύ ισχυρό και καθοριστικό κίνητρο για ανάπτυξη και μάθηση.²²⁴ Έχει επίσης βρεθεί ότι τα κατοικίδια ζώα βελτιώνουν την απόδοση σε σχολικές εργασίες²²⁵ και εμπλουτίζουν το λεξιλόγιο των παιδιών.²²⁶ Παρόλο που δεν είναι ξεκάθαροι οι παράγοντες και οι μηχανισμοί, πιθανή αίτια θεωρείται ότι είναι πως τα παιδιά μαθαίνουν περισσότερά γύρω από θέματά με τα οποία υπάρχει συναισθηματική σχέση, καθώς και όταν μαθαίνουν μέσα σε περιβάλλοντα ουσιαστικών σχέσεων. Ένα σημαντικό επίσης αποτέλεσμα που έχει η κατοχή ζώων συντροφιάς είναι ότι τα ζώα δημιουργούν περιβάλλον, όπου τα παιδιά μπορούν να αναπτύξουν τις λεκτικές τους ικανότητες και σωματικές συμπεριφορές αμοιβαία με τα ζώα.²²⁷ Ένα άλλο κέρδος που έχουν τα παιδιά αυτά και οι οικογένειες που διατηρούν κατοικίδια ζώα, είναι ότι τα παιδιά αναπτύσσουν γνώσεις γύρω από την βιολογία, και ειδικότερά γνώσεις γύρω από τις ιδιότητες και την ανατομία των ζώων.²²⁸ Σχετικά με τους εφήβους, είναι επιτακτική η ανάγκη να ερευνηθούν οι μακροπρόθεσμες εκπαιδευτικές επιδόσεις, η επίδραση και ο αντίκτυπος που θα έχει η κατοχή ζώων συντροφιάς. Έρευνες έχουν αποδείξει πως η υποστήριξη που προσφέρουν τα ζώα συντροφιάς -που εντάσσονται στην εκπαίδευση- στην μάθηση των παιδιών είναι

²²³ Dansky, J.L. Make-believe: A mediator of the relationship between play and associative fluency. *Child Dev.* **1980**, 51, 576–579.

²²⁴ Melson, ό.π.

²²⁵ Svensson, A.S. The impact of the animals on children's learning and their development—A study of what children learn from and with pets: The example of dog and cat. *Prob. Educ.* **2014**, 59, 77–85.

²²⁶ Poresky, R.H.; Hendrix, C. Companion animal bonding, children's home environments, and young children's social development. In Proceedings of the 21st National Biennial Meeting of the Society for Research in Child Development, Kansas City, MO, USA, 27–30 April 1989.

²²⁷ Geerds, M.S.; Van de Walle, G.A.; LoBue, V. Daily animal exposure and children's biological concepts. *J. Exp. Child Psychol.* **2015**, 130, 132–146.

²²⁸ Geerds et al., ό.π.

σημαντικές σε τομείς όπως, δεξιότητες ανάγνωσης²²⁹, η κοινωνική λειτουργία και η ακαδημαϊκή ικανότητα²³⁰, συναισθηματική ισορροπία στο σχολείο καθώς και η στάση που θα κρατήσει απέναντι στο σχολείο.²³¹ Η άποψη αυτή στηρίζεται και τεκμηριώνεται κυρίως όταν το ζώο συντροφιάς είναι σκύλος. Έρευνες έχουν δείξει όταν μέσα στην τάξη υπάρχει σκύλος τα παιδιά βελτιώνονται περισσότερο και στις γνωστικές και στις γενικότερες ακαδημαϊκές τους επιδόσεις.²³²

6. Τέλος, σε ό,τι αφορά τις επιπτώσεις στην κοινωνική ανάπτυξη, τα αποτελέσματα είναι ανάμεικτα, κατά πόσο δηλαδή η κατοχή ζώων συντροφιάς μπορούν να επηρεάσουν την συναισθηματική και κοινωνική πρόοδο των παιδιών. Ωστόσο η κατοχή παιδικών ζώων συντροφιάς, βοηθάει σημαντικά την κοινωνική πρόοδο και ανάπτυξη των παιδιών, ειδικότερα σε ό,τι αφορά, τα κοινωνικά τους δίκτυα, την ικανότητα, την επικοινωνία, το κοινωνικό παιχνίδι και την ενσυναίσθηση. Με αποτέλεσμα και με βάση αυτά τα πλεονεκτήματα, να καταφέρνουν να έχουν καλύτερες και πιο ψηλές βαθμολογίες που αφορούν την γενικότερη ανάπτυξη τους σε σχέση πάντα με την ηλικία τους.²³³ Παρόλα αυτά πρέπει να τονισθεί πως ο δεσμός με τα ζώα συντροφιάς και γενικότερα η προσκόλληση των παιδιών με τα κατοικίδια τους, φαίνεται πως ο είναι ισχυρότερος καθοριστικός παράγοντας αυτών των ωφελειών από την ιδιοκτησία κατοικίδιων ζώων.²³⁴ Η διαπίστωση πως τα ζώα συντροφιάς βοηθούν τα παιδιά να μεγαλώσουν τα κοινωνικά τους δίκτυα είναι πολύ σημαντική, διότι όπως ξέρουμε τα κοινωνικά δίκτυα είναι ένας παράγοντας σημαντικός και επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό θα λέγαμε, για το πως θα μεγαλώσει ένα παιδί. Η βοήθεια που προσφέρουν τα κοινωνικά δίκτυα καλλιεργεί στο παιδί την θετική αυτοεκτίμηση, το βοηθάει στην ψυχική του υγεία και ισορροπία και λειτουργεί σαν ασπίδα απέναντι στο στρες.²³⁵ Το γεγονός ότι έχει αποδειχθεί πως τα ζώα συντροφιάς βελτιώνουν το κοινωνικό παιχνίδι και την επικοινωνία είναι πολύ σημαντικό, διότι έτσι διαπιστώνουμε ότι όντως τα ζώα συντροφιάς μπορούν να βοηθήσουν ουσιαστικά τα

²²⁹ Hall, Gee, Mills, ό.π.

²³⁰ O'Haire, M.E.; Slaughter, V.; McKenzie, S.J.; McCune, S. Effects of animal-assisted activities with guinea pigs in the primary school classroom. *Anthrozoös* **2013**, *26*, 445–458.

²³¹ Anderson, K.L.; Olson, M.R. The value of a dog in a classroom of children with severe emotional disorders. *Anthrozoös* **2006**, *19*, 35–49.

²³² Freund, L.; McCune, S.; Esposito, L.; Gee, N.R.; McCardle, P. *The Social Neuroscience of Human-Animal Interaction*; American Psychological Association: Washington, DC, USA, 2016.

²³³ Endenburg, van Lith, ό.π.

²³⁴ Poresky, Hendrix, ό.π.

²³⁵ Cohen, S.; Wills, T.A. Stress, social support, and the buffering hypothesis. *Psychol. Bull.* **1985**, *98*, 310

παιδιά να αναπτύξουν τις κοινωνικές τους σχέσεις και την διάδραση με τους άλλους ανθρώπους. Υπάρχει όμως και η άλλη άποψη, πως δηλαδή τα ζώα συντροφιάς δεν είναι πάντα ωφέλιμα και μπορεί να προκαλέσουν ζημία στην κοινωνική ανάπτυξη των παιδιών, ή να λειτουργήσουν ανασταλτικά στις κοινωνικές τους σχέσεις και τις αλληλεπιδράσεις με την οικογένεια και τους φίλους τους, πράγμα που πιθανότατα οφείλεται στο γεγονός ότι το παιδί αντικαθιστά την ανθρώπινη επαφή με αλληλεπίδραση με το κατοικίδιο ζώο του. Ωστόσο, η μειωμένη ποσότητα κοινωνικής αλληλεπίδρασης δεν σημαίνει ότι η ποιότητα αυτών των ανθρώπινων σχέσεων θα υποφέρει. Επιπλέον, δεν βρέθηκαν σημαντικές επιπτώσεις στον αντίκτυπο της ιδιοκτησίας παιδικών σκύλων στα αποτελέσματα της κοινωνικής εξωτερίκευσης (όπως το μοίρασμα, η μάχη και η κατανόηση των συναισθημάτων των άλλων, ούτε στην κοινωνική λειτουργία στους εφήβους.²³⁶ Άλλες έρευνες διαπιστώνουν ότι οι κοινωνικές παροχές στα παιδιά ενισχύονται από τα κατοικίδια ζώα σε τάξη, με τα παιδιά να εμφανίζουν πιο φιλοκοινωνικές συμπεριφορές με τους συνομηλίκους.²³⁷ Είναι ανάγκη να γίνουν περισσότερες έρευνες για να διαπιστωθεί αν όντως υπάρχει αιτιώδης συνάφεια για να εξαχθούν ασφαλή συμπεράσματά. Πρέπει όμως να λάβουμε υπόψη και το γεγονός, ότι την εποχή που γίνανε οι έρευνες οι επαφές και οι επικοινωνίες με τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης δεν ήταν διαδεδομένες. Σήμερα τα παιδιά έχουν πάρα πολλές εμπειρίες, που αποκομίζουν από τα κοινωνικά δίκτυα σε σχέση με αυτό που υπήρχε πριν μερικά χρόνια ή και παλιότερα.

²³⁶ Mathers et al., ό.π.

²³⁷ O'Haire et al., ό.π.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Εν κατακλείδι, όλες οι έρευνες και τα στοιχεία που παρουσιάζουν, συγκλίνουν στην άποψη ότι η κατοχή ζώων συντροφιάς μόνο οφέλη μπορεί να προσφέρει στην ανάπτυξη των εφήβων και των παιδιών, και ειδικότερα στην γνωστική, στην συναισθηματική και ψυχική καθώς και στην γενικότερη κοινωνική τους ανάπτυξη. Παρόλο επίσης πως μελέτες που έγιναν είχαν κάποια προβλήματα ως προς την μέθοδο την οποία χρησιμοποιούσαν, ωστόσο αυτά που έχουν συναχθεί γενικότερα στον πληθυσμό είναι ότι τα κατοικίδια ζώα ενισχύουν την ομαλή, υγιή και ισορροπημένη ανάπτυξη εφήβων και παιδιών. Επίσης δεν υπάρχει η απαραίτητη έρευνα η οποία θα βοηθήσει για να μπορέσουμε να ερμηνεύσουμε τους τρόπους και τις αιτίες, εξαιτίας των οποίων η κατοχή ζώων συντροφιάς βοηθάει στην ανάπτυξη των παιδιών. Αυτό είναι απαραίτητο, για να διακρίνουμε τις διαδικασίες εκείνες που ερμηνεύουν την σχέση που αναπτύσσεται ανάμεσα στην κατοχή ζώων συντροφιάς, της προσκόλλησης και της ανάπτυξης που έχουν τα παιδιά. Επιπλέον η έρευνα η οποία θα διεξαχθεί στο μέλλον, πρέπει να ερευνήσει και τις επιπτώσεις που υπάρχουν ανάλογα με τον τύπο και το είδος του κατοικίδιου. Μέχρι τώρα πάνω σε αυτό το θέμα εκείνο που έχει προκύψει, είναι ότι ο σκύλος είναι ο τύπος του κατοικίδιου που θεωρείται πιο ωφέλιμος, και αυτός που έχει ερευνηθεί περισσότερο, γιατί εμφανίζει την καλύτερη και μεγαλύτερη ανταπόκριση και ανταπόδοση σε σχέση με άλλους τύπους κατοικίδιων. Σήμερα δεν έχουμε στοιχεία αν διαφορετικοί τύποι κατοικίδιων είναι δυνατόν να προκαλέσουν διαφορετικού τύπου επιδράσεις σε προβλήματα κοινωνικά, συμπεριφοράς και ψυχολογικά. Είναι απαραίτητο να γίνει περισσότερη έρευνα για να ερευνηθούν εκείνοι οι τρόποι και οι μηχανισμοί με τους οποίους, η κατοχή κατοικίδιων ζώων προάγει την ανάπτυξη των παιδιών και των εφήβων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Γιαννακοπούλου, Α. (2015). *Η Συσχέτιση της Συναισθηματικής Νοημοσύνης και Άγχους σε μαθητές δημοτικού.*
- Μπλαβάκη, Ο., & Καλογιαννάκης, Μ. (2021). *Η Σχέση των Παιδιών Προσχολικής Ηλικίας με τα Κατοικίδια Ζώα. Επιστήμες Αγωγής*, 2021 (2) ανακτήθηκε από <https://ejournals.lib.uoc.gr/index.php/edusci/article/view/1526>
- Μπέκερ, Δ. Θ. (2013). *Προκοινωνική συμπεριφορά στην προσχολική ηλικία και η επιρροή.*
- Τζελέπη, Ε. (2019). *Η σχέση των παιδιών με τα ζώα.*
- Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, (2011), Ανακτήθηκε από τον ισότοπο: <http://www.minagric.gr/index.php/el/>
- Χολεβα, Μ. (2021). *Η επίδραση των κατοικίδιων στη σωματική και ψυχική υγεία των παιδιών*
- Anderson K. L. (2007). *Who let the dog in? How to incorporate a dog into a self-contained classroom.*
- Anderson, K.L.; Olson, M.R. (2006) *The value of a dog in a classroom of children with severe emotional disorders. Anthrozoös*
- online: http://www.americanpetproducts.org/press_industrytrends.asp
- Almeida, A., Fernández, B. G., & Strecht-Ribeiro, O. (2017). *Children's opinions about zoos: a study of Portuguese and Spanish pupils.*
- American Humane Association. (2015). *Pets in the classroom study: Phase I findings report. Washington, DC: Author*
- Black, K. (2012) *The relationship between companion animals and loneliness among rural adolescents. J. Pediatr. Nurs.*
- Brown, S. G., & Rhodes, R. E. (2006). *Relationships among dog ownership and leisure-time walking in Western Canadian adults*
- Brelsford V., Meints K., Gee N. R., Pfeffer K. (2017). *Animal-assisted interventions in the classroom: A systematic review. International Journal of Environmental Research and Public Health.*
- Carlisle, G. (2016). *Stress in Parents of Children with Autism: Pets May Help. College of veterinary medicine.*
- Cassels, M. T., White, N., Gee, N., & Hughes, C. (2017). *One of the family? Measuring young adolescents' relationships with pets and siblings*
- Carter C. S., Porges S.W. (2016). *Neural mechanisms underlying human-animal interaction: An evolutionary perspective.*
- Catalano R. F., Hawkins J. D. (1996). *The social development model: A theory of antisocial behavior.*
- Davis, J.H. (1987) *Pet care during preadolescence: Developmental considerations. Child Care Health Dev.*
- Dreschel N. A., Granger D.A. (2016). *Advancing the social neuroscience of human–animal interaction: The role of salivary bioscience.*
- Diamond A. (2016). *Why improving and assessing executive functions early in life is critical.*

- Endenburg, N.; van Lith, H.A. (2011) *The influence of animals on the development of children*. Vet.
- Friedmann E., Son H. (2009). *The human-companion animal bond: How humans benefit*. *Veterinary Clinics of North America: Small Animal Practice*.
- Frederick K. E., Ivey Hatz J., Lanning B. (2015). *Not just horsing around: The impact of equine-assisted learning on levels of hope and depression in at-risk adolescents*
- Gee N. R., Sherlock T. R., Bennett E. A., Harris S. L. (2009). *Preschoolers' adherence to instructions as a function of the presence of a dog and motor skills task*.
- Gee, N.R.; Harris, S.L.; Johnson, K.L. (2007) *The role of therapy dogs in speed and accuracy to complete motor skills tasks for preschool children*. *Anthrozoös*.
- Hediger K., Turner D. (2014). *Can dogs increase children's attention and concentration performance? A randomised controlled trial*.
- Hergovich A., Monshi B., Semmler G., Zieglmayer V. (2002). *The effects of the presence of a dog in the classroom*,
- Kotrschal K., Ortbauer B. (2003). *Behavioral effects of the presence of a dog in a classroom*.
- Hummel E., Randler C. (2012). *Living animals in the classroom: A meta-analysis on learning outcome and a treatment-control study focusing on knowledge and motivation*. *Journal of Science Education and Technology*.
- Melson G. F. (2003). *Child development and the human-companion animal bond*. *American Behavioral Psychologist*. σε μαθητές Δημοτικού.
- Maruyama, M. (2011) *The Effects of Animals on Children's Development of Perspective-Taking Abilities*;
- Nathanson, D. E., de Castro, D., Friend, H., & McMahon, M. (1997). *Effectiveness of short-term dolphin-assisted therapy for children with severe disabilities*'.
- Poresky, R. H., & Hendrix, C. (1990). *Differential effects of pet presence and pet-bonding on young children*.
- Pendry P., Carr A. M., Vandagriff J. L. (2017). *Does animal presence impact social and classroom behaviors conducive to student educational success?*
- Paul, E.S.; Serpell, J.A. (1996) *Obtaining a new pet dog: Effects on middle childhood children and their families*.
- Pet Food Manufacturers Association. Statistics. Available online: <http://www.pfma.org.uk/statistics/>
- Rud A. G.Jr., Beck A. M. (2003). *Companion animals in Indiana elementary schools*.
- Svensson, A.S. (2014) *The impact of the animals on children's learning and their development—A study of what children learn from and with pets: The example of dog and cat*.
- Uttley C. M. (2013). *Animal attraction: Including animals in early childhood classrooms*
- Vidović, V.V.; Štetić, V.V.; Bratko, D. (1999). *Pet ownership, type of pet and socio-emotional development of school children*. *Anthrozoös*
- World Health Organization. Available online: http://www.who.int/maternal_child_adolescent/topics/child/en/

- Wishon, P. M. (1989). *Disease and injury from companion animals*.
- Wedl, M.; Kotrschal, K.; Julius, H.; Beetz, A. (2015) *Children with avoidant or disorganized attachment relate differently to a dog and to humans during a socially stressful situation. Anthrozoös*